

STATSIOON LIIVIMAAL XVII SAJANDIL

H. Piirimäe

1. Probleem, selle senine käsitlus ja allikad

Rootsi võimu periood ehk nn. rootsi aeg Baltimail on juba aastakümneid köitnud paljude uurijate tähelepanu. Vaatamata mitmete monograafiate ja paljude artiklite olemasolule on aga jäänud läbi töötamata veel küllalt palju üksikküsimusi, mis pakuvad huvi nii üldajaloo kui ka eesti ja läti rahva ajaloo seisukohalt ja mille uurimistulemused võivad mitmeti mõjutada ka kogu perioodi üldhinnanguid. Selliste ebapiisavalt läbitöötatud probleemide hulka kuuluvad ka Rootsi riigi poolt siinsetele provintsidele kehtestatud riigimaksud ja koormised, kuigi just maksud ja koormised on olnud Nõukogude Eesti ajaloolaste tähelepanu keskpunktis.

Senistest uurimustest väärrib kõige enam tähelepanu H. Ligi doktoritöö alusel avaldatud monograafia talupoegade koormistest Eestis,¹ milles väga rikkalikele arhiivimaterjalidele toetudes on analüüsitud eesti talupojal lasunud feodaalkoormiste suurust ja dünaamikat paljude sajandite läbilõikes. Tingituna teema asetusest vaadeldakse selles põhjalikus uurimuses eeskätt süsteemi mõis — talupoeg, kuna aga süsteemi riik — mõis puudutatakse vaid riivamisi, rohkem ainult varasemate sajandite puhul seoses feodaalkoormiste tekkimise probleemidega. XVII sajandi käsitluses puudutatakse riigimakse vaid niivõrd, kuivõrd need kuulusid mõisale tasutavate koormiste hulka ning autori ülesandeks ei ole olnud nende lähem eristamine.

Rootsi riigimaksude raskust Eesti- ja Liivimaal ning nende tähtsust Rootsi riigile on rõhutanud Eesti NSV ajaloo üldkäsitluste vas-

¹ H. Ligi. Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni. «Eesti Raamat», Tallinn, 1968. Vene keeles lühendatult: X. M. Лиги. Феодалные повинности эстонских крестьян (до начала XIX века) Ротапринт Академии Наук ЭССР. Таллин, 1968.

tavate osade autorid A. Vassar² ja E. Öpik³ ning ka Läti NSV ajaloo üldkäsitlus⁴. Kuna aga tegemist on üldkäsitlusega, piirduvad autorid valitud näidetega. Uurimuslikult on Rootsi riigile võetud koormisi käsitlenud E. Öpik ja H. Palli. Neist E. Öpik tegeles selle probleemiga seoses pikaajalise ja põhjaliku uurimistööga talurahvaliikumisest Eestis Põhjasõja ajal, mille tagapõhja käsitluses autor märgib teiste seas ka suuri riigimakse.⁵ Ühtlasi on autor avaldanud uurimuse ka Eesti talurahval Põhjasõja ajal lasunud sõjakoormistest.⁶ Seoses Põhjasõja esimeste aastate sõjasündmuste ajaloolise tausta uurimisega käsitleb sama teemat ka H. Palli.⁷

Nii E. Öpiku kui ka H. Palli uurimused käsitlevad aga eeskätt Põhjasõjaga seotud riiklikke koormisi, riigimaksud rahu ajal pole H. Pallil olnud üldse käsitluse objektiks, E. Öpik puudutab neid vaid riivamisi.

Kõike ülalesitatut arvestades saab mõistetavaks, et riigimaksud Eesti- ja Liivimaal XVII sajandil on seni sööti jäänud uurimispõl- luku nõukogude ajalooteaduses.⁸ Uurimistöö suurt ulatust silmas pidades on käesoleva artikli ülesandeks seatud tuua selgust vaid ühe riigimaksu — Liivimaal nõutud nn. statsiooni ehk majutusmaksu osas. See oli alaliseks ja põhiliseks riiklikuks koormiseks, mis lasus Liivimaa mõisatel ja seega ka talupoegadel Rootsi võimu kogu perioodi jooksul.

Statsiooni uurimisel on ülesandeks seatud välja selgitada eeskätt selle maksu suurus, eraldades selle all küsimusi: kui suur oli selle maksu määratud suurus eri aegadel, kuidas seda sisse nõuti ja kui palju realselt laekus. Selle kindlakstegemine võimalikult kõigil aastatel peab tooma selgust ka maksu suuruse dünaamikasse.

² Eesti NSV ajalugu (kõige vanematest aegadest tänapäevani). Toimetanud G. Naan. Tallinn, 1952, lk. 88—89.

³ Eesti NSV ajalugu I. Toimetanud A. Vassar. Tallinn, 1955, lk. 322—323. История Эстонской ССР, под ред. А. Вассара и Г. Наана, т. I. Таллин, 1961; стр. 390—391.

⁴ История Латвийской ССР, т. I. Рига, 1952, стр. 252.

⁵ Э. Э. Эпик. Крестьянское движение на территории Эстонии в первое десятилетие Северной войны (1700—1710). Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Таллин, 1963, стр. 12—13.

⁶ E. Öpik. Eesti talurahval Põhjasõja ajal lasunud sõjakoormistest. Eesti NSV TA Toimetised. Uhiskonnateaduste seeria. 1960, nr. 4, lk. 364—384.

⁷ H. Palli. Rootsi võimude tegevusest ja poliitikast Eestis Põhjasõja ajal. — Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Lühiaurimusi. Toimetanud A. Vassar. Tallinn, 1960, lk. 13—63.

⁸ Käesoleva artikli autori Eestimaa osas tehtud sellesuunalise uurimistöö esialgseks kokkuvõtteks, mis mõneti vajab täiendust ja täpsustamist, on ettekanne Tartu Riikliku Ülikooli ja Saksa DV ajaloolaste ühisel konverentsil: H. Piirimäe. Die Struktur der Einnahmen des schwedischen Staates in Estland in der zweiten Hälfte des XVII Jahrhunderts. — Entwicklungsprobleme des Feudalismus im Ostseegebiet. Vorträge der Gemeinsamen Historikerkonferenz der Greifswalder Ernst-Moritz-Arndt-Universität und der Rostocker Universität (Vom 18.—19. November 1969). Tartu, 1970, S. 46—78.

Kuna statsioon laekus osalt rahas, osalt vilja, heinte ja algul ka linade näol, ei saa mööda minna ka statsiooni koostise uurimisest.

Ülalnimetatud probleemistik peaks pakkuma huvi nii Eesti NSV ajaloo kui ka üldajaloo seisukohalt. Eesti NSV ajaloo aspektist vaadatuna aitab ta kõigepealt täiendada üldpilti eesti talurahva koormistest, liitudes nii Eesti NSV teiste ajaloolaste agraarajaloolaste uurimustega. Teiseks aitab riigi ühe tähtsama sissetulekuallika kindlakstegemine kaasa ka Liivimaa provintsi üldise majanduselu uurimisele sellel vastuolulisel perioodil. Kuna suure osa statsioonist moodustas vili, siis on vaadeldav küsimus oluline ka kaubandusajaloo ning naturaali- ja rahamajanduse probleemide seisukohalt. Asi on selles, et senistes Baltimaade kaubandusajaloolistes uurimustes on olnud väga kesksel kohal teraviljakaubandus, mida on seostatud ka teravilja produktsiooniga, (uurimustes seni küll rohkem Eestimaa kui Liivimaa osas)⁹. Seejuures tuleb aga arvestada, et tingituna naturaalmajanduse suurest osatähtsusest läks suur osa toodetud ja mõisatest väljaantud viljast riigimaksudeks. Uurides seega mõisa kui kindla majandussüsteemi sidemeid, tuleb kaubanduse kõrval arvestada ka riigimaksude suurst ja struktuuri.

Üldajaloo aspektist vaadelduna pakub statsiooni uurimine huvi Rootsi riigi sissetulekute ja majanduspoliitika seisukohalt,¹⁰ millega omakorda liituvad paljud teised probleemid.

Balti-saksa ajaloolastest on A. v. Transehe-Roseneck statsiooni ainult maininud, kusjuures selle suuruse esitab ta dunaamikat arvestamata ainult reduktsioonijärgsest ajast — 7 riigitaalrit $2\frac{1}{4}$ krossi adramaalt.¹¹ A. Tobien pühendab statsioonile teiste riigimaksude seas pool lehekülge, millel ta selle suuruseks toob $4\frac{4}{5}$ vakka rukist, $4\frac{4}{5}$ vakka otri, $2\frac{2}{5}$ vakka kaeru ja 120 leisikat heina.¹²

Küllalt ulatuslik käsitlet statsioonist on antud läti kodanliku autori E. Dunsdorfi artiklis rootsi aja finantsidest Liivimaal.¹³ See on aga ilmunud mälestuskogumikus, mis on jäänud juba oma aja autorite poolt tähele panemata ja mida ka nõukogude autorid on jätnud kasutamata.¹⁴ Nii näiteks aasta hiljem ilmunud «Eesti

⁹ O. Liiv. Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts, I Allgemeiner Überblick, Getreideproduktion und Getreidehandel. — Opetatud Eesti Seltsi Toimetused, XXVII. Tartu, 1935. A. Soom. Der baltische Getreidehandel im 17. Jahrhundert. — Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Historiska serien, 8. Stockholm, 1961.

¹⁰ Maksu laekumise arvestuses on püütud seetõttu välja selgitada tegelikult riigi kätte jõudnud summade suurst.

¹¹ A. v. Transehe-Roseneck. Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert. Strassburg, 1890, S. 84.

¹² A. Tobien. Die Agrargesetzgebung Livlands im 19. Jahrhundert. I. Bd., Berlin, 1899, S. 75.

¹³ E. Dunsdorfs. Vidzemes zviedru laiku finances. Veltijums izglitibas ministram un professoram Dr. h. c. Augustam Tentelin 23. XI 1876. — 29. XI 1936. Riga, 1936, l. 62—104.

¹⁴ Eesti majandusajalugu I. Tartu, 1937.

majandusajalugu»¹⁴ ei esita seda äsja ilmunud artiklit kirjanduse nimekirjas ning vastava osa autor O. Liiv piirdub statsiooni puhul vaid selle maksu adramaalt arvestatava suuruse äramärkimisega kahes ajalõikes.¹⁵

Näited maksu suurusest 1691. ja 1696. a., nagu ka kogu käsitus Baltimaade tuludest¹⁶ ei näita tegelikke tulusid. Statsiooni osas on tegemist statsiooni arvestatud suurusega, mõnede teiste sissetulekute all pakutakse vastavate kontode läbikäike.

E. Dunsdorfi artikkel esitab Liivimaa teiste sissetulekute seas põhiandmeid statsiooni määramise kohta, kuid ei esita siiski kõiki muudatusi, mis toimusid selle maksu arvestuses. Tuues ära küll andmed laekunud viljatünnide ja sissetulnud riigitaalrite kohta, ei tee ta ümberarvestusi, mille tõttu puuduvad andmed maksu üldsumma kohta eri aegadel. Andmete võrdlemisel osutusid E. Dunsdorfi poolt toodud arvud ka tegelikest suuremaiks. Ilmselt pole ta laekumise arvestuses maha arvanud maksu kustutusi (avskrivning) ja teisi riigikassase mittejõudnud summasid. Kõike seda arvestades ei välista E. Dunsdorfi artikli olemasolu küsimuse uue ja põhjaliku käsitluse vajadust.

Nõukogude ajal ilmunud Eesti NSV ja Läti NSV ajaloo üldkäsitlused esitavad statsiooni suuruse kohta täpselt ühesuguse formuleeringu, väites üldistavalt, et statsioon andis keskmiselt 8—10 tuhat tünnit rukist, niisama palju otri, 4—5 tuhat tünnit kaeru, samuti veel lina, heina ja raha.¹⁷ Etteruttavalt peab märkima, et lina nõudmise kohta statsiooni koostisosana on andmed ainult 1633. aastast. Esitatud andmed vilja kohta ei iseloomusta aga kõikumisi, mis esinesid selle riigimaksu laekumises.

Allikaina on käesoleva artikli kirjutamisel kasutatud Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskariivi fondis «Liivimaa rootsiaegne kindralkuberner»¹⁸ asuvaid tolleaegseid riigi arveraamatuid, millest kõige tähtsamaks tuleb pidada nn. pearaamatuid, kuhu kanti riigi kõik sissetulekud ja väljaminekud vastavas provintsis. Liivimaal algavad pearaamatud 1632. aastaga ning ulatuvad kuni 1696. aastani. Märgitud ajavahemikust on säilinud 53 raamatut, seega valdav enamus. Ilma ühegi lüngata on säilinud need ajavahemikust 1658—1685, kuid ka mujalt on puudu vaid üksikud aastad, mis ei takista riigimajanduse ja selle üksikute näitajate dünaamika jälgimist. Erandiks on ainult sajandi lõpp, kus puuduvad raamatud aastate 1695 ning 1697—1699 kohta. Kuna 1695. a. algas suur näljahäda, oleksid selle aasta materjalid olnud olulised selle mõju jälgimisel. Tegelikult asendab seda aga siiski 1696. a., millal vilja-

¹⁵ Eesti majandusajalugu I, lk. 186.

¹⁶ Sealsamas, lk. 193—194.

¹⁷ Eesti NSV ajalugu I, lk. 323.

¹⁸ ENSV RAKA, f. 278; vt. ka Fr. B i e n e m a n n. Katalog des schwedischen General-gouverneur-Archivs zu Riga, 1908.

ikaldus end veelgi rohkem tunda andis.¹⁹ 1698. ja 1699. a. pearaamatute puudumine ei võimalda fikseerida riigimajanduse olukorda Rootsi võimu viimastel aastatel vahetult enne Põhjasõja algust. Kuna 1696. a. esindab suurt näljahäda, tuleb arengutendentside jälgimisel allikakriitiliselt arvestada seda, et perioodi lõppu tähistav aasta oli erakordne.

Territoriaalselt ei haara Liivimaa pearaamatud Saaremaad, sest see moodustas eraldi majanduspiirkonna oma majandusvalitsusega eesotsas. Kuna Saaremaa pearaamatud on säilinud vaid lünklikult,²⁰ on loobutud Liivimaa pearaamatute täiendamisest nende andmetega.

Pearaamatud kujutavad endast rootsikeelseid kõiteid, mille paksus on riigimajanduse arenedes aasta-aastalt kasvanud. Enamus neist koosneb mitmestsajast, sajandi viimasel aastakümnel aga juba mõnest tuhandest lehest.

Andmed statsiooni kohta esinevad kõigepealt summeerituna rahalises väljenduses üsna pearaamatu algul riigisissetulekute koondkontos. Esimesel pilgul vaadatuna tundub statsiooni ja ka riigi kõigi teiste sissetulekute väljaselgitamine väga lihtsana — tarvitseb vaid need andmed tabelleerida. Nii on käsitletud pearaamatute andmeid ka O. Liiv.²¹ Tegelikult ei näita koondkontod aga statsioonist saadud reaalseid sissetulekuid, vaid mõnedel aastatel statsiooni määratud suurust, teistel aastatel nõutud suurus, mille tõttu need andmed pole ka omavahel võrreldavad.

Sissetulekute üldkonto kaudu leiame pearaamatuis ka statsiooni konto, kust kuni 1661. aastani saame teada statsiooni jagunemise maakondade järgi ja leiame viited vastavatele kontodele. Viimaste järgi on juba võimalik kindlaks teha statsiooni laekumist, võlgu, vabastamist jne.

Kui tahame teada saada statsiooni koostisosi, s. o. kui palju tuli selle maksu all anda ja kui palju anti raha, vilja (eraldi rukis, oder, kaer), heinu ja vahel ka muud, tuleb kasutada raamatupidamise teist dokumentide liiki — žurnaale, mis enamuse aastate puhul on köidetud pearaamatuga kokku. Kahjuks puuduvad need aastate 1632, 1638, 1639, 1662—1666 ning 1668 kohta. 1690-ndail aastail asendavad neid pearaamatute eri osad. Žurnaalide paljude sissekannete põhjal soovitud andmete saamine nõuab aga küllaltki tömahukat arvutust.

Kolmandaks liigiks Liivimaa provintsi raamatupidamises olid nn. eriarved (Specialrechnung), mis algavad aastast 1639. Need koosnevad aastate kaupa kokkuköidetud tõestusdokumentidest kõigi sissetulekute ja väljaminekute kohta. Nende olemasolu tegi pea-

¹⁹ O. Liiv. Suur näljaaeg Eestis 1695—1697. Tartu, 1938, lk. 35.

²⁰ Varem asusid need omaaegses Eesti Riigi Keskarihiivis, mis praegu kannab ENSV Riikliku Ajaloo Keskarihiivi nime, nüüd Läti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarihiivis Riias.

²¹ O. Liiv. Die wirtschaftliche Lage, S. 104—109.

raamatud võrdlemisi kergesti kontrollitavateks. Kõikides raamatutes leiduvadki märkused nende revideerimise kohta. Sageli on revideendi või ka mõne muu kontrollija poolt tehtud raamatu servadele ka kriitilisi märkusi, milles on näidatud mõne vajalikuks peetud tõestusdokumendi puudumine, tehtud etteheiteid raha ebaõige kulutamise kohta või midagi selgitatud. Kuna arve oli võimalik kontrollida ka neid mitmeti summeerides ning tõestusdokumentidega võrreldes, võib riigi raamatupidamise andmeid lugeda allikakriitilisest seisukohast vaadatuna usaldusväärseks. Eriti kehtib see sissetulekute osas sel juhul, kui neid vaadelda riigimajanduse seisukohalt, s. o. kui palju neid riigile reaalselt laekus. Seda aspekti ongi käesoleva artikli puhul silmas peetud. Võimaliku pettuse puhul võiksid seega reaalselt sissenõutud summad olla mõnevõrra suuremad ja see võiks mõjutada tulemusi, kui uuriksime probleemi mõisate aspektist. Tegelikult olid võimalused selliseks pettuseks aga küll minimaalsed ja hoopis välistatud oli võimalus, et riigikassa sissetulekuid oleks näidatud suurematena.

2. Statsiooni suuruse arvestus

Statsioon ehk majutusmaks kehtestati Liivimaal vahetult pärast seda, kui 1629. a. sõlmitud Altmarki vaherahu oli fikseerinud uue vallutatud provintsi ülemineku Rootsi valdusesse. Ta tuli 1620-ndail aastail sõjategevuse ajal sõjavägede ülalpidamise kuldeks nõutud erakorraliste maksude ehk kontributsioonide asemele, mis kajastub veel hulk aastaid maksu ametlikus nimetuses «Liivimaa statsioon ehk kontributsioon» (Lyfflendske Station eller Contributien, hiljem: Station). Nii esineb ta ka Liivimaa 1630-ndate aastate pearaamatuis.²²

Nimetus statsioon ehk majutusmaks tuleneb sellest, et see oli mõeldud kohalike Rootsi garnisonide ülalpidamiseks ja majutamiseks. Vajadus sellise maksu järele tekkis kuninga poolt esitatud nõudest, et nii Eestimaa kui ka Liivimaa peavad rahu ajal suutma siin viibivaid Rootsi vägesid ise ülal pidada.²³ Seejuures oli aga peaaegu kogu maa aadlile doneeritud ja seetõttu polnud võimalik jääda lootma riigimaade rendile, mis Rootsis oli veel oluliseks sissetulekuallikaks. Lisaks provintsi oma vajadustele tuli arvestada ka Kolmekümneaastase sõja nõudeid. 1629. a. Liivimaa, Ingerimaa ja Käkisalmi kindralkuberneriks määratud Johan Skytte sai peale kõige muu ülesandeks organiseerida Läänemere provintside ressursid Saksamaal planeeritava suure sõjakäigu läbiviimiseks.²⁴

²² ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII—1, l. 3; sü. XXII—2, l. 4; XXII—7, l. 8 jm.

²³ R. Liljedahl. Svensk förvaltning i Livland 1617—1634. Akademisk avhandling. Uppsala, 1933, s. 271.

²⁴ Sealsamas, s. 273.

Esialgse plaani kohaselt kavatses Joh. Skytte hankida sissetulekuid samal viisil nagu Rootsis, s. o. eeskätt kaudsete maksude (väike toll, veskitoll, aktsiis) kehtestamise teel.²⁵ Samuti oli tal kavatsus nõuda Rootsi eeskujul kümnist ning privileegide revisjoni ja omandiõiguse kontrolli teel muuta osa mõisaid kroonumõisateks. Kõigest sellest ei tulnud aga midagi välja ning tuli arvestada ka Eestimaal kogemusi. Eestimaal oli küll kehtestatud väiketoll ja veskitoll, aga nende tegelik sisseseadmine pörkus suurtele raskustele. Tallinna linn osutas vastupanu maalt linna toodavate toiduainete maksustamisele, arvukad käsikivid tegid võimatuks veskitolli saamise veskitest, nii et see tuli ka Eestimaal asendada igalt adramaalt võetava kindla maksuga, maade tagasivõtmist riigile ei toimunud, kümnise arvestamine oleks aga vajanud suurt administratiivparaati. Jäi üle võimalus reguleerida senine sõjakontributsioon ja muuta see igalt adramaalt võetavaks alaliseks maksuks.²⁶ 1630. a. mais oli määrus (ordningen) statsiooni kehtestamiseks valmis ja selle aasta oktoobriks pidi selle maksu nõutud kogusest enamik saabuma Riiga.²⁷ Otseste üleminekuna sõjaaja kontributsioonidelt võeti aga statsiooni arvestuses arvele ja kästi sisse nõuda ka 1628. ja 1629. a. võlad.²⁸

Statsiooni suuruseks määrati esialgu 8 tündrit vilja (3 tündrit rukist, 3 tündrit otri ja 2 tündrit kaeru) ning 2 parmast heinu igalt adramaalt.²⁹ Nii suur nõudmine kutsus esile arvukaid kaebusi ja otsest vastuseisu, nii et ka kuningas pidi manitsema Joh. Skyttet mitte koormama talupoegi rängemalt, kui nad suudavad kanda.³⁰ 1631. a. sügisel suudeti statsiooni koguda vaid suure vaevaga. Nagu nähtub Liivimaa 1632. a. pearaamatust, oli eelmise aasta lõpuks statsiooni võlgu jäänud Riia maakonnas 16967 hõbetaalrit 24 ööri, Koknese maakonnas 9413 hõbetaalrit 11 ööri, Koknese linnuse piirkonnas 430 hõbetaalrit 24 ööri, Tartu maakonnas 8015 hõbetaalrit ja Pärnu maakonnas 88 hõbetaalrit — seega kokku ca 35 000 hõbetaalrit.³¹

Nõutud statsiooni kogusumma kohta on säilinud andmed alates 1632. a. Kuna sellest aastast on säilinud ainult pearaamat, puudub aga sissetulekute ja väljaminekute žurnaal, pole võimalik kindlaks määrata, kui suur oli ühelt adramaalt nõutud statsiooni norm ja kui palju nõuti selle all raha, vilja, heinu jne. Maksu määratud üldsumma oli võrdlemisi suur — 95 894 vasktaalrit 8 ööri. Kui arvame maha kohtulõivu (saakõren), mis sisult statsiooni hulka ei kuulu, jääb ikkagi järele veel 94 267 vasktaalrit 12 ööri.

²⁵ R. Liljedahl. Svensk förvaltning, s. 277—278.

²⁶ Sealsamas, lk. 346—348.

²⁷ Sealsamas, lk. 350—351.

²⁸ Sealsamas, lk. 352—353.

²⁹ Sealsamas, lk. 350.

³⁰ Sealsamas, lk. 354—360.

³¹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-1, l. 3.

Arvestades suuri raskusi statsiooni sissenõudmisel ja arvukaid kaebusi, tuli Rootsi võimudel asuda selle maksukoorma kergendamisele. 25. juulil 1633. a. määrati statsiooni suuruseks igalt adramaalt 2 tündrit rukist, 2 tündrit otri ja 1 tünder kaeru, mis tuli ära anda augustis ja septembris.³² Jõuluks tuli aga anda veel 1 tünder kaeru (seega ikkagi 2 tündrit), 2 parmast heinu ja pool leisikat linu. Seejuures iga heinaparma asemel võis maksta ka ühe riigitaalri, kuid muu osa tuli kõik tasuda natuuras.

Statsiooni tegelikul arvutamisel on 1633. a. maakondade kaupa arvele võetud asustatud adramaade arv ja seal elavate talupoegade (tegelikult ilmselt küll taluperemeeste) arv, millest on vastavalt maha arvatud maksust vabastatud adramaad ja talupojad. Riia maakonnas on statsioonist vabastatud $\frac{1}{2}$ adramaad, kuid 368 talupoega,³³ Pärnu maakonnas Jacob Skyttele kuuluvad $9\frac{1}{2}$ adramaad ja 38 talupoega.³⁴ Eri maakondade andmeid summeerides saame järgmise tabeli statsiooni määramise aluste kohta.

Tabel 1

Maksualuste adramaade ja taluperemeeste arv Liivimaal 1633. a.

Maakond	Adramaade arv	Talude arv
Riia	1181 $\frac{7}{8}$	2888
Koknese	523 $\frac{1}{8}$	1576
Tartu	1064 $\frac{3}{8}$	2600
Pärnu	73 $\frac{1}{8}$	478
Kokku	2842 $\frac{1}{2}$	7542

Statsiooni määramisel on eeskätt arvesse võetud adramaade arvu. Selgub nimelt, et kõigis maakondades nõuti igalt adramaalt eespool nimetatud hulgal naturaalandamit. Nende hinnaks rahas arvestati rukkil ja odral 2 riigitaalrit³⁵ tünder, kaertel 1 riigitaalder tünder, heintel 1 riigitaalder parmas ja linadel 1 riigitaalder leisikas. Lisaks sellele nõuti ka väiksem kogus raha, mida arvestati ilmselt talupoegade arvu pealt, kusjuures nõutava summa suurus oli eri maakondades erinev. Riia ja Tartu maakondades on iga talu pealt nõutud $\frac{1}{4}$ riigitaalrit (Riia maakonnas 722 riigitaalrit, Tartu maakonnas 650 riigitaalrit,³⁶ Koknese ja Pärnu maakondades peaaegu

³² R. Liljedahl. Svensk förvaltning, s. 361.

³³ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-3, l. 142.

³⁴ Sealsamas, l. 147.

³⁵ Riigitaalder = $1\frac{1}{2}$ hõbetaalrit = 3 vasktaalrit. Selle kursi järgi on ümber arvestatud 1636. ja 1638. a. jt. andmed. 1633. a. oli käibel ka poole väiksem «riigitaalder».

³⁶ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-3, l. 142, 127 p.

poole vähem (Kokneses 210 riigitaalrit 12 krossi, Pärnus 63 riigitaalrit 35 krossi).³⁷

Maksusumma arvestati algul sama aasta lõikusest. Nii on 1633. a. statsiooni nõutud ajavahemiku eest 1. sept. 1633—1. sept. 1634.

Järgnevatel aastatel on statsiooni summat vähendatud. 1636. a. nõuti igalt adramaalt 2 tündrit rukist, 2 tündrit otri, 1 tünder kaeru ja 1 parmas heinu.³⁸ Nõutava statsiooni koosseisus pole enam linu ega raha. Maksu tasumisel võis aga heinu asendada rahaga (1 parmas heinu = 1 riigitaal). Seoses rahalise riigimaksu nominaalse kadumisega ei võetud enam arvesse talupoegade arvu, vaid see koorimis määrati ainult adramaade arvu järgi. Maksustatavate adramaade arvuks loeti Riia maakonnas 1191 $\frac{1}{4}$, Koknese maakonnas 529, Tartu maakonnas 1067 ja Pärnu maakonnas 79.³⁹ Kuna naturaalandamite hinnad jäid endiseks (rukkil ja odral 2 riigitaalrit tünder, kaeral 1 riigitaalrit tünder ja heinal 1 riigitaalrit parmas), kujunes statsiooni summaks rahasse ümberarvestatult 10 riigitaalrit (15 hõbetaalrit) adramaalt.

1638. a. viidi Liivimaal läbi uus maarevisjon, mille tulemusena tunduvalt kasvas adramaade arv. 1638. a. pearaamatusse on juurdetulnud adramaad juba sisse kantud, kuid samas öeldakse, et sellel aastal nende pealt statsiooni veel ei maksta.⁴⁰ Seetõttu esineb maksustatud adramaade arvus 1636. aastaga võrreldes vaid väiksemaid kõikumisi. Riia maakonnas oli see arv vähenenud 3 võrra (1188 $\frac{1}{4}$), Koknese maakonnas kasvanud 1 $\frac{1}{8}$ võrra (530 $\frac{1}{8}$), Tartu maakonnas kasvanud 5 $\frac{5}{8}$ võrra (1072 $\frac{5}{8}$) ja Pärnu maakonnas jäänud samaks.⁴¹

Statsiooni suuruses jäid viljakogused 1638. a. samasugusteks, nagu need olid olnud eelnevalt. Heinaparmas aga asendati 1 riigitaalri suuruse rahalise maksuga, mida nimetati heinarahaks, hiljem aga muutus see statsiooni enamasti rahas nõutud osaks.

Alates 1639. a. mindi statsiooni võtmisel üle uuele süsteemile, mille kohaselt seda tuli tasuda eelmise aasta lõikuselt. Seega pidi 1639. a. statsioon laekuma ajavahemiku eest 1. sept. 1638.—1. sept. 1639. Kuna selle ajavahemiku eest oli majutusmaks juba sisse nõutud, oleks riiki ähvardanud ühel aastal ilmajäämine sellest sissetulekuallikast. Asjast saadi üle sel teel, et 1639. a. nõuti maksu nende adramaade pealt, mis tulid juurde 1638. a. maarevisjoni järgi. Selliseid adramaaid oli Riia maakonnas 634, Koknese maakonnas 153, Tartu maakonnas 288 $\frac{3}{4}$ ja Pärnu maakonnas 98 $\frac{11}{16}$.⁴² Nõutav

³⁷ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-5, l. 12, l. 146 p. ja 147 p.

³⁸ Sealsamas, l. 12. E. Dunsdorfi andmeil kehtis see määr alates 1634. a. (E. D u n s d o r f s. Vidzemes zviedru laiku finances, l. 71).

³⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-5, l. 28 p., 29 p., 30 p.

⁴⁰ Sealsamas, sü. XXII-7, l. 8.

⁴¹ Sealsamas, l. 9—10.

⁴² Sealsamas, sü. XXII-10, l. 24.

vilja ja raha hulk jäi endiseks, kuid täiendavalt hakati nõudma veel nn. küüdi- ja posthobusteraha. Selle suuruseks oli $\frac{1}{2}$ hõbetaalrit igalt adramaalt,⁴³ kusjuures arvesse võeti nii vanad kui ka juurde- tulnud adramaad. Eraldi arvestati küüdiraha veel ka 1640. a.,⁴⁴ järgnevalt on see eri maakondade kontodes eraldatav⁴⁵, kuid üld- arvestuses sulas juba kokku statsiooniga.⁴⁶

Alates 1640. a. hakati statsiooni nõudma juba uuel, suurenda- tud adramaade arvult, mis oli mõnevõrra suurem isegi nendest arvudest, mis olid kantud 1638. ja 1639. a. pearaamatutesse. Nii oli see Riia maakonnas $1837\frac{1}{2}$ ⁴⁷ (1639. a. — $1822\frac{1}{2}$)⁴⁸, Koknese maa- konnas $700\frac{1}{8}$ ⁴⁹ (1639. a. — $683\frac{1}{8}$)⁵⁰, Tartu maakonnas $1393\frac{5}{8}$ ⁵¹ (1639. a. — $1361\frac{3}{8}$)⁵² ja Pärnu maakonnas $177\frac{3}{4}$ adramaad⁵³ (1639. a. $177\frac{1}{16}$)⁵⁴. Seega tõusis majutusmaksu arvestamisel alu- seks olnud adramaade arv 4109-ni. Statsiooni suurus ühelt adra- maalt jäi endiseks.

Seoses adramaade arvu suurenemisega kasvas ka Liivimaa kubermangule riikliku koormisena määratud statsiooni üldsumma, nii et 1640. a. ületab see tunduvalt eelmiste aastate näitajad. All- kakriitiliselt tuleb aga arvestada, et sellel aastal pandi arvele ka need adramaad, mis tegelikult olid statsioonist vabastatud. Riia maakonnas vähenes statsiooni üldsumma selliste vabastamiste läbi 468 hõbetaalri 21 ööri võrra.⁵⁵ Koknese maakonnas vähendati stati- siooni 670 hõbetaalri 28 ööri ulatuses⁵⁶ ja Tartu maakonnas koguni 4812 hõbetaalri võrra⁵⁷.

Ajavahemikus 1640—1645 on statsiooniga liidetud veel mitmeid väiksemaid makse, mis sisult kuuluvad erakorraliste maksude hulka, kuid mida statsiooni sissenõudmise arvestuses on võimatu eraldada. Kõige suuremaks oli 1640. a. statsiooniga liidetud nn. ratsaväe kontributsiooni furaaž (Ryttare Contributions Foragie), mille suuruseks oli määratud $\frac{1}{3}$ parmast heinu ja $\frac{1}{3}$ tündrit kaeru adramaalt.⁵⁸ 1644. a. nõuti raha suurtükiväehobuste ülalpidamiseks (Arkely hästar, Arkely hestpenning). Nõutud summad aga ei ole eriti suured. Näiteks 1644. a. nõuti Riia maakonnas $1937\frac{1}{4}$ adra-

⁴³ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-10, l. 6 p.

⁴⁴ Sealsamas, XXII-10, l. 24.

⁴⁵ Sealsamas, sü. XXII-12, l. 42 p.—45. p.

⁴⁶ Sealsamas, l. 38.

⁴⁷ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 28 p.

⁴⁸ Sealsamas, sü. XXII-8, l. 6 p.

⁴⁹ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 29 p.

⁵⁰ Sealsamas, sü. XXII-8, l. 7 p.

⁵¹ Sealsamas, sü. XXII-10, 30 p.

⁵² Sealsamas, sü. XXII-8, l. 8 p.

⁵³ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 29 p.

⁵⁴ Sealsamas, sü. XXII-8, l. 7 p.

⁵⁵ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 29; sü. XXII-11, l. 65.

⁵⁶ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 30; sü. XXII-11, l. 103.

⁵⁷ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 31; sü. XXII-11, l. 102, 102 p.

⁵⁸ Sealsamas, sü. XXII-10, l. 28 p., 29 p., 30 p.

maa pealt 258³/₁₀ riigitaalrit,⁵⁹ mujal proportsionaalselt sellega. Arvestades 1642. a. nõudmise üldsumma suurust, on ilmne, et seda võeti ka juba sellel aastal.

1642. a. on statsiooni koostisosana juurde tulnud palgiraha, mida võeti perioodi eest 1. sept. 1641—1. sept. 1642. Selle suuruseks oli 12 ööri adramaalt.⁶⁰ Kuna 1641. a. pearaamat ja žurnaal puuduvad, ei ole võimalik olemasolevate materjalide alusel kindlaks teha palgiraha võtmise täpset algust, kuid ilmselt oli selleks daatumiks 1. sept. 1641.⁶¹ Sellele viitab asjaolu, et 1642. a. pearaamatus märgitakse kõigis maakondades palgiraha suurus ühelt adramaalt, samal ajal aga statsiooni teiste koostisosade suurust enam ei näidatud. Esialgu on mõnikord palgiraha asemel antud ka palke. Sel juhul pole loomulikult uut rahalist koormist nõutud. Näiteks on Koknese maakond 1645. a. palgirahast täielikult vabastatud, sest ta on andnud riigile palke.⁶² Saadud palkide arvel on Koknese maakonna palgiraha osaliselt vähendatud ka 1650. a.⁶³ Vaatamata uue koostisosa lisamisele on statsiooni üldsuurus riigi arvestuses 1642. a. siiski mõnevõrra vähenenud. Põhjuseks on ilmselt olnud arvestuse aluseks olnud viljahindade muutumine. 1640. a. arvestati rukki ja odra hinnaks 2 riigitaalrit ja kaera hinnaks 1 riigitaalrit tünder⁶⁴ (vastavalt 3 ja 1¹/₂ hõbetaalrit). Kuigi 1642. a. hindade kohta žurnaali puudumise tõttu pole andmeid säilinud, lasevad 1644. a. ligilähedased rahasummad oletada, et viljahinnad olid juba 1642. a. samad nagu 1644. a. Siis arvestati rukkil ja odral tündri hinnaks 2¹/₄ hõbetaalrit, kaeral 1¹/₈ hõbetaalrit.⁶⁵ Alates 1641. a. on statsiooni hakatud ka mõnevõrra ette võtma. Nii märgitakse 1642. a. pearaamatus Riia maakonnas statsioonist laekunud summade kasutamise all juba 3836 hõbetaalri kohta, et need on kantud eelmise aasta raamatusse.⁶⁶

Aastatel 1647—1648 toimus statsiooni suurendamine rahalises arvestuses, kuigi maks tegelikult selle tõttu ei muutunud. Igalt adramaalt nõutud vilja kogus jäi küll endiseks, kuid 1647. a. tõusis rukki ja odra hind uuesti kolmele hõbetaalrile tünder.⁶⁷ Kaera hind jäi endiseks (4¹/₂ marka ehk 1¹/₈ hõbetaalrit). A. 1648 suurendati igalt adramaalt nõutud palgiraha 12 ööriilt poolele hõbetaalrile, s. o. 16 ööriile.⁶⁸

Kõige selle tõttu ületas see riiklik koormis 1648. a. juba 66 000

⁵⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-13, l. 133 p.

⁶⁰ Sealsamas, sü. XXII-12, l. 42 p.

⁶¹ E. Dunsdorfi märgib 1641. a. (E. Dunsdorfs. Vidzemes zvidru laiku finances, l. 71).

⁶² ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-14, l. 115 p.

⁶³ Sealsamas, sü. XXII-19, l. 159 p.

⁶⁴ Sealsamas, sü. XXII-11, l. 104—105.

⁶⁵ Sealsamas, sü. XXII-13, l. 133 p.

⁶⁶ Sealsamas, sü. XXII-12, l. 43.

⁶⁷ Sealsamas, sü. XXII-16, l. 109 p.

⁶⁸ Sealsamas, sü. XXII-17, l. 20 p. (21).

hõbetaalrit. Väikeste kõikumistega, mis on tingitud arvestamisel aluseks olnud adramaade arvust, jäi ta kauemaks ajaks püsima umbes niisama suurena.

Alates 1662. a. võeti Liivimaal kubermangu raamatupidamises kasutusele uus süsteem, milles enam ei fikseeritud igal aastal provintsile määratud koormisi, vaid kui palju on riigil ühe või teise tuluartikli all saada ja kui palju saadi. Saadaoleva statsiooni üldsumma on saadud sel teel, et pealepandud statsioonist lahutati juba eelneval aastal selle aasta eest ette nõutud summa ja liideti vanad võlad. Sellisel teel saadud andmed ei ole tabeli nr. 2 näitajatega võrreldavad ja seetõttu on loobutud käesolevas töös nende esitamisest. Kuna osaliselt nõuti sisse juba ka sama aasta statsiooni, sisaldavad pearaamatud nüüd juba kahe aasta arvestuse.

Alates 1667. a. (lüngaga 1668. a.) on kõrvuti pearaamatutega uuesti säilinud ka žurnaalid, mis puuduvad aastatest 1662—1666 ja 1668. Pearaamatuis on loobutud statsiooni arvestuse pidamisest eri maakondade järgi. Nüüd esitati juba kogu Liivimaalt nõutud statsiooni üldsumma ning näidati ka, kui palju tuleb selle all maksta rahas ja kui palju viljas eri viljaliikide järgi. Statsiooni määramisel arvestati Liivimaal 1669. ja 1670. a. $4247\frac{7}{8}$ adramaad,⁶⁹ 1671. a. vähendati seda arvu $4246\frac{3}{8}$ adramaale⁷⁰ ja järgmisel aastal $4241\frac{3}{8}$ adramaale.⁷¹ Nendest kuulus põhiosa Riia ja Tartu maakondadele (vastavalt $1927\frac{5}{8}$ ja $1427\frac{1}{2}$ adramaad). Koknese maakonnas arvestati $728\frac{1}{4}$ ja Pärnu maakonnas ainult 158 adramaad. Koos küüdi- ja palgirahadega andis see statsiooni suuruseks 66 271 hõbetaalrit 15 ööri, mis jäi Liivimaal püsima 9 aastaks (1672—1680). 1681. a. arvestuses loeti Liivimaa adramaade arvuks «vana korra järgi» $4249\frac{1}{8}$.⁷² Suurenemine toimus Pärnu maakonnas, kus taastati vana adramaade arv ($165\frac{3}{4}$), mida vahepeal maksustamise arvestuses oli vähendatud. Mujal jäi adramaade arv endiseks, samuti ka maksu suurus ühelt adramaalt. Sellega seoses on nõutud statsiooni suuruses toimunud ainult suhteliselt tühine kasv (veidi üle 100 hõbetaalri). Täpselt samasuguseks jäi statsioon ka järgmisel (1682.) aastal.

Muudatusi statsiooni arvestuses tehti 1683. a. Lisaks senisele $4249\frac{1}{8}$ adramaale, millelt nõuti 66 392 hõbetaalri $18\frac{1}{2}$ ööri suurust statsiooni, võeti arvele nn. äralangenud (hemfallene) ehk kadutseeritud mõisad. Laiuse linnuse alal andsid need juurde $15\frac{1}{8}$ adramaad (rahas arvestatult 222 hõbetaalrit $1\frac{5}{6}$ ööri), Pärnu maakonna «kuninglikud mõisad» ehk riigimõisad 465 hõbetaalrit ja 5 ööri.⁷³

⁶⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. I, sü. XXII-36, l. 201 p., sü. XXII-37, l. 171.

⁷⁰ Sealsamas, sü. XXII-38, l. 161 p.

⁷¹ Sealsamas, sü. XXII-39, l. 136 p.

⁷² Sealsamas, sü. XXII-49, l. 175.

⁷³ Sealsamas, sü. XXII-51., l. 132. Adramaade arvu pole näidatud ja see ei selgu ka maksu laekumise järgi.

Arvele võeti veel nn. kao- ehk lisakapad (spill cappar), mida saadi iga tündri pealt kaks. Neist läks üks proviantmeistrile, teine aga riigile.⁷⁴ Ilmselt on tegemist vana tavaga, mille kohaselt vili nõuti mahumõõtudes sisse kuhjaga ja jagati välja triiki. Kuna selline arvestus oli ebamäärane, mindi nüüd üle lisakappadele. Kui senine lisa oli mõeldud lihtsalt igasuguste võimalike kadude katteks, arvati nüüd osa sellest lihtsalt riigi täiendavatesse sissetulekutesse. Võimalikud kaod pidi ilmselt katma proviantmeistrile arvestatud lisakapp. Väikeses ulatuses oli lisakappasid arvestatud juba 1662. a., kuid siis ainult $238\frac{7}{8}$ tündrilt rukkilt ja $161\frac{1}{4}$ tündrilt otradelt.⁷⁵ Nüüd, pärast mõningaid mahaarvamisi, nõuti lisakappasid $8360\frac{1}{2}$ tündrilt rukkilt, samalt koguselt odralt ja $4022\frac{3}{8}$ tündrilt kaertelt.⁷⁶ Sel viisil pidi riigile laekuma täiendavalt 261 tündrist $8\frac{1}{2}$ kappu rukist, niisama palju otri ja 125 tündrist $22\frac{3}{8}$ kappu kaeru, mis kõik rahasse ümberarvestatult pidi andma riigikassasse sissetulekut 1709 hõbetaalrit.⁷⁷

Leiti ka omapärane tee maksu sisuliseks suurendamiseks senist arvestust muutmata. Nimelt nõuti statsiooni sisse rootsi tündrites, mis olid $3\frac{1}{2}$ kapa võrra suuremad riia omadest, jagati välja aga riia tündrites.⁷⁸ Arvestuse aluseks jäid riia tündrid. Seega tõsteti statsiooni suurust vilja osas. 1683. a. arvestati $3\frac{1}{2}$ -kapalist lisa $8621\frac{3}{4}$ tündrilt rukkilt, niisama suurelt koguselt otradelt ja 4148 tündrilt kaertelt.⁷⁹ Riigile andis see 943 tündrit rukist, niisama palju otri ja 453 tündrit kaeru ehk rahalises arvestuses 6168 hõbetaalrit $12\frac{3}{4}$ ööri.

Kõigi nende juurdearvestuste tõttu tõusis Liivimaalt nõutav majutusmaks 1683. a. ligi 75 000 hõbetaalrini (74 957). Samal viisil arvestati statsiooni ka järgmistel aastatel. Rahalises arvestuses suurenes statsiooni üldsumma veel seoses hõbetaalri kursi langu-sega. Alates 1684. a. arvestati speetsieriigitaalri kursiks ja vastavalt sellele ka heinaraha suuruseks 2 hõbetaalrit senise $1\frac{1}{2}$ hõbetaalriga.⁸⁰ Kokku nõuti seega statsiooni hulgas raha $3\frac{1}{6}$ hõbetaalrit riigitaalrit ehk 1 hõbetaaler adramaalt, siis nüüd nõuti $\frac{2}{3}$ riigitaalrit karoliinides ehk karoliinriigitaalrit, mis võrdus $1\frac{1}{6}$ hõbetaalriga.⁸⁰ Kokku nõuti seega statsiooni hulgas rahas $3\frac{1}{6}$ hõbetaalrit adramaalt, millele lisandus endiselt 4 tündrit 14 kappu rukist ja otri (à 3 hõbetaalrit tünder) ja 1 tünder $3\frac{1}{2}$ kappu kaeru (à $1\frac{1}{8}$ hõbetaalrit tünder). Uhelt adramaalt nõutud statsiooni koguväärtus oleks seega:

⁷⁴ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-51, l. 133 p.

⁷⁵ Sealsamas, sü. XXII-28 a, l. 83.

⁷⁶ Sealsamas, sü. XXII-51, l. 133 p.

⁷⁷ Sealsamas, l. 101 p.

⁷⁸ Sealsamas, l. 102.

⁷⁹ Sealsamas, l. 133 p.

⁸⁰ Sealsamas, sü. XXII-53, l. 129 p.

heina-, küüdi- ja palgiraha	—	$3\frac{1}{6}$	hõbetaalrit	
rukist ja otri 4 tündrit 4 kapp	—	13	„	10 ööri
kaeru 1 tünder $3\frac{1}{2}$ kapp	—	1	„	$7\frac{15}{16}$ „
			<hr/>	
			17 hõbetaalrit	23 ööri

Sellises suuruses arvestati heina-, küüdi- ja palgiraha veel kolmel järgmisel aastal.⁸¹ Siis aga, 1688. a. tõsteti küüdi- ja palgiraha kogusumma juba $1\frac{1}{4}$ hõbetaalrini,⁸² mis tõi kaasa ka üldsumma väikese kasvu. Adramaalt nõutava statsiooni määraks sai nüüd seega $17\frac{3}{4}$ hõbetaalrit.

1680. aastate lõpul viidi läbi uus maarevisjon, mille tulemusena 1690. a. arvestuses tunduvalt suurenes adramaade arv. Kuna 1690. a. pearaamat puudub, on esimesed andmed statsiooni võtmise kohta uue adramaade arvu järgi aastast 1691. Selle aasta pearaamatust nähtub aga, et tegemist on veel üleminekuajaga. Adramaade üldarvuks arvestati $5929\frac{7}{8}$,⁸³ kuid kokku $623\frac{3}{8}$ adramaa puhul on märgitud, et need on arvestatud vana järgi.⁸⁴ Igalt adramaalt nõutav statsiooni määr jäi küll endiseks, kuid adramaade arvu suurendamine tõi kaasa ka majutusmaksu olulise kasvu kogu provintsi ulatuses.

1692. a. nõuti statsiooni $5909\frac{3}{4}$ adramaalt, seega oli adramaade arv eelmise aasta omast 20 võrra väiksem. Aadlimõisates säilis ka statsiooni endine arvestus, kuid riigi sissetulekuid suurendati sel teel, et Riia, Koknese ja Pärnu maakondade riigimõisate statsiooni arvestuses loeti 5 rootsi tündrit võrdseks 6 riia tündriga.⁸⁵ Teravili nõuti sisse rootsi tündrites, jagati välja riia tündrites. Kuna sissetulekud võeti arvele ka riia tündrites, saadi iga 5 tündri pealt 1 tünder juurde. Tõsi küll, nüüd kaotati senised lisakapad (Spillkappan) ega arvestatud senist vahet rootsi ja riia mõõtude vahel ($3\frac{1}{2}$ kapp tündrilt). Seega pidi uus arvestusviis tegema arvestuse tunduvalt lihtsamaks. Ometi tõi see aga kaasa riigikoormiste tõusu. Senise $5\frac{1}{2}$ kapa asemel saadi igalt tündrilt $\frac{1}{5}$ tündrit ehk $6\frac{2}{5}$ kapp.

Alates 1693. a. hakati ka riigimõisates arvele võtma statsiooni juba sama aasta eest.⁸⁶ Seetõttu saavutas statsiooni suurus kogu Liivimaalt arvestatuna sellel aastal ka absoluutse rekordi, kuigi aluseks olnud adramaade arv ainult veidi suurenes ($5914\frac{7}{8}$).⁸⁷ Uhtlasi võeti juba täielikul kujul arvele ka sama aasta eest nõutud

⁸¹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-53, l. 124; sü. XXII-54, l. 135 p.

⁸² Sealsamas, sü. XXII-55, l. 142. $\frac{1}{6}$ taalrit oli raskesti arvestatav.

⁸³ Sealsamas, sü. XXII-56, l. 10 p.

⁸⁴ Sealsamas, l. 196 p., 208 p., 211 p.

⁸⁵ Sealsamas, sü. XXII-58, l. 13 p.-14.

⁸⁶ Sealsamas, sü. XXII-58, l. 13 p.-14.

⁸⁷ Sealsamas, l. 12 p.

statsioon,⁸⁸ mis pidi senise korra kohaselt laekuma alles järgmisel aastal. Ka 1694. a. arvestati korruga kahe aasta statsiooni,⁸⁹ nii et 1693. a. arvel arvestatud statsioon pidi laekuma osalt 1693., osalt 1694. aastal.

1696. a. pearaamatust nähtub, et 1695. a. oli arvele võetud juba kogu sama aasta statsioon, mille tõttu ta oli kantud ka bilanssi. Uhtlasi võeti arvele ka juba 1696. a. statsioon.⁹¹

Üldise ülevaate statsiooni määratud suurusest Liivimaal aastail 1632—1696 annab tabel 2.⁹² Sellest selgub, et statsiooni on

Tabel 2

Statsiooni määratud suurus Liivimaal koos küüdi- ja palgarahadega⁹³

	Raha hõbe- taalrites	Rukis tündrites	Oder tündrites	Kaer tündrites	Lina leisikates	Kokku hõbetaalrites
	a	b	c	d	e	f
1632	?	?	?	?	—	47 134
1633	5 506 ⁹⁴	5 683	5 683	5 683	1 424	27 629
1636	4 299	5 733	5 733	2 866	—	42 994
1638	4 226	5 740	4 740	2 870	—	43 050
1639	3 784	2 351	2 351	1 175	—	19 639
1640	8 218	8 218	8 218	4 109	—	63 689
1642	?	?	?	?	—	54 068
1644	10 991	8 535	8 535	4 268	—	54 210
1645	9 768	8 510	8 510	4 255	—	52 848
1646	9 768	8 522	8 522	4 261	—	52 919
1647	9 712	8 563	8 563	4 281	—	63 814
1648	9 668	8 507	8 507	4 253	—	66 458
1649	10 860	8 514	8 514	4 257	—	66 731
1650	10 532	8 461	8 461	4 230	—	66 066
1651	10 570	8 455	8 455	4 228	—	66 061
1652	10 579	8 465	8 465	4 233	—	66 112
1653	12 962	8 532	8 532	4 266	—	66 653
1656— 1661	10 664	8 533	8 533	4 266	—	66 669

⁸⁸ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-58, l. 12. p.-14.

⁸⁹ Sealsamas, sü. XXII-59, l. 13. p.-15.

⁹⁰ Sealsamas, sü. XXII-60, l. 14.

⁹¹ Sealsamas, l. 14 p.-15.

⁹² Statsiooni koostis aastail 1633—1661 on välja arvestatud käesoleva artikli autori poolt žurnaalide alusel.

⁹³ Siin ja järgnevatel tabelites on raha ümardatud taalriteks ja viil tündriteks.

⁹⁴ 1633. a. statsiooni suurus on eraldi näidatud rahaline maks ja nõutud heinaparmaste arv. Heinu nõuti 5685½ parmast. Ka järgnevatel aastatel all on heinad esitatud rahalises väärtuses, et saada võrreldavaid andmeid.

Tabel 2 (järg)

	a	b	c	d	e	f
1662	10 675	8 539	8 882*	4 269	—	/66 713 ⁹⁵
1663	10 676	8 540	8 540	4 270	—	/66 721 ⁹⁶
1664	10 665	8 531	8 531	4 266	—	66 652
1666—						
1670	10 620	8 496	8 496	4 248	—	66 373
1671	10 616	8 492	8 492	4 246	—	66 350
1672—						
1680	10 603	8 483	8 483	4 241	—	66 271
1681—						
1682	10 623	8 498	8 498	4 249	—	66 392
1683	10 726	9 790	9 787	4 889	—	74 957
1684	13 560	9 829	9 840	4 958	—	78 143
1685	13 560	9 885	9 850	4 815	—	78 339
1688	13 896	9 792	9 792	4 914	—	78 170
1691	19 272	13 980	13 980	6 990	—	111 010
1692	19 207	14 246	14 255	7 053	—	111 720
1693	20 021	14 548	14 548	7 274	—	118 785
	{ 20 118	14 857	14 857	7 428	—	117 615
1694	{ 20 133	14 867	14 867	7 434	—	117 698
1696	20 154	14 884	14 884	7 442	—	117 826

järk-järgult suurendatud. Eriti järsk tõus on toimunud 1680-ndate ja 1690-ndate aastate vahetusel. Võrreldes statsiooni üldsuurust XVII sajandi lõpul 1630-ndate aastate teise poolega (1636. ja 1638. a.), näeme suurenemist üle 2¹/₂ korra (u. 270%) ning ka 1642.—1646. a. andmetega võrreldes on kasv üle kahe korra ehk teiste sõnadega: umbes poole sajandi jooksul on statsiooni suurendatud rohkem kui kahekordseks. Seejuures tuleb küll arvestada ka hõbetaalri kursi langust ca 1/4 võrra, nii et sisuliselt oli tõus umbes 75%.

Põhiosa statsioonist moodustas vili. Raha all näidatud osast moodustas valdava enamuse nn. heinaraha, mis asendas kroonule antavat heina. Perioodi algul kantigi see sisse kõigepealt heinaparmastes, millele lisati heinte hind. Hiljem mindi üle rahalisele arvestusele. Linu nõuti ainult 1633. a.

Teatud määral on võimalik arvesse võtta ka statsiooni jagunemist eri paikkondade vahel. Nimelt peeti kuni 1661. a. pearaamatuis eri kontode näol arvestust maksu suuruse kohta maakondades (Riia, Koknese, Tartu, Pärnu), mida algul nimetati läänideks, siis

⁹⁵ Kuna osa aastate pearaamatuis pole näidatud määratud statsiooni suurust, tuli selle väljaselgitamiseks kasutada nn. eriarvete (Specialrechnungen) abi. Nii on välja selgitatud ka 1662. a. statsiooni hulka kuuluv rahasumma riigitaalrites ja provintsile määratud viljatüübid (ENSV RAKA, f. 278, nim. I, sü. XXII-82, l. 1638 p.). Üldsumma on välja arvatud viljahindu ja riigitaalri kurssi arvestades.

⁹⁶ Andmed raha kohta riigitaalrites ja vilja kohta tüübid. ENSV RAKA, f. 278, nim. I, sü. XXII-82, l. 1639. Statsiooni koguväärtus välja arvatud.

aga kreisideks ehk maakondadeks. Need omakorda jagunesid linnuseläänideks. Eesti ja Läti ala eraldamine maakondade järgi ei ole võimalik, sest nende piirid ei lange kokku eestlaste ja lätlaste asustusalaadega. Riia maakonda kuulusid ka puhtakujuliselt Eesti alad Karksi, Helme ja Viljandi⁹⁷, Tartu maakonda aga mitmed Läti alad (Gulbene, Gaujiena).⁹⁸ Linnuseläänide järgi eraldamise teeb aga raskeks segaasustusega alade (Aluksne, Ergeme jne.) olemasolu.

Ülevaate määratud (arvestatud) statsiooni jagunemisest maakondade kaupa annab tabel 3. Esitatud tabelist selgub, et kõige suurema osa statsioonist pidi andma Riia maakond. Selle osatähtsus vaadeldavate aastate jooksul on ka mõnevõrra kasvanud ning sealt nõutud osa ligineb poolele statsiooni üldsummast. Mitte palju väiksem ei olnud ka Tartu maakonna osa. Järgnes Koknese. Teistest tunduvalt vähem pidi andma Pärnu maakond. Loomulikult sõltus see kõik vastava maakonna maksustatud adramaade arvust.

Tabel 3

Statsiooni suurus koos küüdi- ja palgirahadega Liivimaa eri maakondades (hõbetaalrites)

	Riia	Koknese	Tartu	Pärnu	Kokku
1632	19 492	8 731	17 492	1 419	47 134
1633	11 368	5 062	10 466	733	27 629
1636	17 868	7 935	16 005	1 185	42 993
1638	17 825	7 951	16 089	1 185	43 050
1639	10 421	12 637	5 012	1 569	19 639
1640	28 481	10 852	21 601	2 755	63 689
1642	24 303	9 309	18 158	2 298	54 068
1644	24 605	9 011	18 329	2 265	54 210
1645	23 970	8 621	18 041	2 216	52 848
1646	24 040	8 621	18 051	2 207	52 919
1647	29 890	8 806	22 370	2 748	63 814
1648	30 172	11 344	22 143	2 800	66 459
1649	30 444	11 344	22 143	2 800	66 731
1650	30 056	11 300	22 109	2 601	66 066
1651	30 008	11 344	22 109	2 601	66 062
1652	30 219	11 324	22 109	2 460	66 112
1653	30 297	11 492	22 375	2 489	66 653
1656	30 266	11 418	22 375	2 610	66 669

Eesti ala eraldamine on võimalik alles vaadeldava perioodi lõpust. Nimelt jagati Liivimaa kindralkuberner J. Hastferi korraldusel, millest teatas plakat 4. okt. 1693. a., eesti ja läti keele piirkondi arvestades Eesti ja Läti distriktiks, millest esimene jagunes

⁹⁷ Vt. ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-3, l. 142.

⁹⁸ Sealsamas, l. 147 p.

Tartu—Võru ja Pärnu—Viljandi maakonnaks, teine Riia—Valmiera ja Cēsise(Võnnu)—Valga maakonnaks.⁹⁹ Neist Eesti distrikt oli veidi suurem. Nii oli 1694. a. arvestuses Eesti distriktis 59 367 hõbetaalri 28 ööri suurune statsioon. Läti distriktis 58 330 hõbetaalrit,¹⁰⁰ 1696. a. vastavalt 59 344 ja 58 482 hõbetaalrit.¹⁰¹

Enne kui asuda kindlaks määrama statsioonina laekunud vilja hulka ja rahasummade suurust, tuleb arvestada veel asjaolu, et paljudel aastatel ei olnud statsiooni nõudmise aluseks mitte selle määratud suurus, vaid teatud aastal nõutud statsiooni suurendati veel sel teel, et hakati osaliselt arvele võtma ja sisse nõudma ka sama aasta lõikuselt makstavat statsiooni. Selline ette sissenõudmine algas juba 1641. a., jätkus pärast vaheaega 1650. a. — üldsummas 10 537 hõbetaalrit.¹⁰² Nii loobuti juba osaliselt korrast, mis oli kehtestatud 1639. a., et statsiooni tuleb tasuda eelmise aasta eest. Pärast Kärde rahu muutus selline ettenõudmine juba süsteemiks. Sellega oli igal aastal eelmise aasta lõikusest juba osa statsiooni kulutatud ja seetõttu tuli jälle nõuda osa ka uuest lõikusest. Nii hakati seda maksu nõudma paralleelselt kahe aasta eest. Põhiliseks oli summa, mis saadi üheks aastaks määratud maksust sellest eelmisel aastal ettevõetud summat maha arvates. Sellele lisati summa, mis oli ette nõutud. Viimases osas võeti arvesse rahasumma ja vilja hulk, mis ka tegelikult oli riigi viljamagasinidesse laekunud.

Mõnedel aastatel kanti mõlema aasta nõudmise järgi laekunud statsioon pearaamatus tulude kokkuvõttesse ja seega peegeldab nende summa ligilähedaselt ka vastava aasta laekumist. Alates 1671. a. loobuti ette nõutud summade näitamisest sissetulekute üldsumma ehk kapitaalarvestuse all.¹⁰³ Et aga statsiooni siiski ette nõuti, näitab vastav konto.¹⁰⁴ Ka 1672. a. näidati sissetulekute kapitaalarvestuses jälle vaid vastaval aastal määratud summa, mida nõuti eelmise aasta eest.¹⁰⁵ Kuna osa sellest oli tegelikult juba eelmisel aastal laekunud, ei peegelda määratud statsioon vastaval aastal nõutud summat^{105a} ning laekumine on muidugi hoopis ise asi.

Ülevaate ette sissenõutud statsioonist, mis on välja selgitatud kapitaalarvestuses sageli mittenäidatud kontode¹⁰⁶ abil, annab tabel 4.

⁹⁹ [G. J. Buddenbrock]. Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet. 2. Band, I. Abteilung. Riga, 1821, S. 1147—1150.

¹⁰⁰ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-59, l. 15.

¹⁰¹ Sealsamas, sü. XXII-60, l. 15.

¹⁰² Sealsamas, sü. XXII-19, l. 33 p.; sü. XXII-20, l. 37.

¹⁰³ Sealsamas, sü. XXII-38, l. 9—10.

¹⁰⁴ Sealsamas, l. 22 p.-23.

¹⁰⁵ Sealsamas, sü. XXII-39, l. 8.

^{105a} Seda ei tohi segi ajada Liivimaalt saada oleva statsiooniga, mille moodustavad eelmiste aastate võlad ja vastava aasta statsioon pärast eelmisel aastal ettevõetud summa mahaarvamist.

Liivimaalt ette sissenõutud statsioon

	Raha hõbetaal- rites	Rukis tündrites	Oder tündrites	Kaer tündrites	Heinu parmast	Kokku hõbetaalrites
1650	805	610	2 641	—	—	10 557
1651	166	133	133	66	—	1 036
1652—1653	—	—	—	—	—	—
1656	—	575	52	2	—	1 884
1658	150	745	700	375	—	4 906
1659	—	122	243	110	—	1 218
1660	4	2 921	2 476	5	—	14 702
1661	3 233	1 980	1 790	303	—	14 886
1662	— ?	?	?	?	?	34 649
1663	?	?	?	?	?	32 481
1665	?	?	?	?	?	17 947
1666	?	?	?	?	?	21 272
1667	?	?	?	?	?	14 900
1668	?	?	?	?	?	16 524
1669	5 842	2 889	2 583	2 698	—	26 052
1670	6 577	3 403	2 663	2 566	—	27 661
1671	5 025	1 69	1 869	85	—	10 824
1672	2 215	—	—	—	—	2 215
1673	551	—	90	22	—	2 612
1674	1 335	—	96	345	—	2 012
1675	1 915	—	300	39	—	2 859
1676	2 607	—	823	—	—	3 975
1677	3 640	—	2 355	—	—	10 730
1678	1 513	—	9	—	—	1 543
1679	1 552	229	223	87	—	3 004
1680	1 080	—	—	—	—	1 080
1681	1 750	—	—	20	15	1 795
1682	167	—	—	158	—	344

Tabelist selgub, et kõige rohkem on Liivimaalt statsiooni ette sisse nõutud perioodil 1660—1670. Alates 1672. a. on ettenõutud osa vähenenud ning järgnevatel aastatel saadi ette tavaliselt 2000—3000 hõbetaalrit. (Sellest oluliselt suurem oli ettenõutud osa vaid 1677. a.) 1682. a. nõuti ette vaid mõnisada hõbetaalrit ja selle järgi pole statsiooni enam ette laekunud. Saabus omapärane olukord — sama aasta statsioon võeti juba ette riigitulude arvele, kuid tegelikult jäi see siiski sisse nõudmata. Näiteks 1691. a. nõuti sama aasta statsiooni ette kokku 54 615 hõbetaalrit $27\frac{3}{5}$ ööri.¹⁰⁷ Sellest summast pidid Läti distrikti 1766 $\frac{1}{4}$ väljarenditud adramaad andma 24 815 hõbetaalrit 26 ööri (8478 vakka¹⁰⁸ rukkeid, niisama palju otri, 4239 vakka kaeru, 1766 $\frac{1}{4}$ parmast heinu ja 2207 hõbetaalrit 26 ööri küüdi- ja palgiraha).¹⁰⁹ See kõik on jäänud aga võlgu ja

¹⁰⁶ Vastavad kontod selguvad osalt vaid registri järgi.

¹⁰⁷ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXIII-56, l. 12.

¹⁰⁸ 1 vakk = $\frac{1}{2}$ tündrit.

¹⁰⁹ ENSV RAKA, f. 278, sü. XXII-56, l. 224 p.

arvestatakse sellena järgmise aasta bilansis.¹¹⁰ Eesti distrikti 2121 adramaad pidid andma 29 800 hõbetaalrit $1\frac{3}{5}$ ööri (10 $180\frac{4}{5}$ vakka rukkeid, niisama palju otri, 5090 vakka kaeru, 2121 parmast heinu ja 2651 hõbetaalrit küüdiraha).¹¹¹ Ka see on kantud täpselt niisama suure summana võlgade arvele.¹¹² Täpselt samuti on toimitud ka järgnevatel aastatel, nii et statsiooni ette arvelevõtmine pole enam mõjutanud selle laekumist. Kuigi allikate iseloom ei võimalda kindlaks teha maksu koostist aastate 1662—1668 kohta, ilmneb ometi, et suured ettelaezumised on ilmselt toimunud põhiliselt viljas. Seevastu on 1672. a. alates ette sisse nõutud peamiselt raha.

Üleminekuprobleemina statsiooni arvestuselt selle reaalsele laekumisele puudutame küsimust, kes pidi statsiooni tasuma. Jälgides selle arvestust, jääb mulje, nagu oleks tegemist mõisatel lasuva koormisega. Statsiooni määramisel võeti arvesse mõisate adramaid, vastavad nimekirjad sisaldavad mõisate või mõisakomplekside nimesid ja ka maksu ärajätmisel oli riigil ikka tegemist kindlate mõisate või mõisaomanike (resp. valdajate) ning neile kuuluvate adramaade arvuga.

Ometi on juba ka varasemas ajalooalases kirjanduses statsiooni õigusega käsitletud kui talupoegadel lasuvat koormist.¹¹³ Seega statsioon Liivimaal, nagu veskitoll Eestimaal, oli riiklik koormis, mille nõudmisel maksukohuslasteks loeti mõisnikke,¹¹⁴ kuid mille reaalseteks kandjateks olid talupojad. Sellise korralduse juures olid mõisnikud ka maksu sissenõudjateks ja riigile edasiandjateks. Nii oli see riigile igatahes kasulik. Esiteks oleks iga talupoja majapidamise arvelevõtmine ning temalt statsiooni sissenõudmine vajanud väga suurt ja keerulist raamatupidamist ning suurt ametnike kaadrit, keda nüüd asendas mõis oma sunniaparaadiga. Teiseks võimaldas selline moodus riigil oma sissetulekuid paremini kätte saada, sest riigi ees polnud maksukohuslasteks üksiktalupojad¹¹⁵ ja seega üksikute talupoegade maksujõuetuse korral vastutas mõis tervikuna. Seda süsteemi põhjendati ka väitega, et pärisoristel talupoegadel ei saa riigiõiguslikust seisukohast olla kohustusi riigi vastu.¹¹⁶

Et aga statsiooni määramise ja sissenõudmise puhul ka riigivõimu poolt peeti siiski silmas talupoegi kui selle tasujaid, sellele viitavad õige mitmed andmed. Nii on maksust vabastamise puhul pärast Kärde rahu märgitud nii vastavates palvekirjades kui ka kindralkubernanguvalitsuse resolutsioonides põhjusena, et talu-

¹¹⁰ ENSV RAKA, f. 278, sü. XXII-56, l. 242.

¹¹¹ Sealsamas, l. 300 p.

¹¹² Sealsamas, l. 316.

¹¹³ A. T o b i e n, op. cit., S. 73, 75;

A. v. T r a n s e h e - R o s e n e c k, op. cit., S. 83;

Eesti majandusajalugu I, lk. 186.

¹¹⁴ A. T o b i e n, op. cit., S. 73.

¹¹⁵ Sealsamas.

¹¹⁶ Sealsamas.

pojad on sõja ajal surnuks löödud.¹¹⁷ Mõnikord nimetatakse aga ka otseselt talupoegi kui statsiooni maksjaid. Näiteks on Aluksne kirikumõisa puhul 1656. a. ja Mihkli kirikumõisa puhul 1680. a., seoses statsiooni vähendamisega, öeldud, et maksust vabastati «kirikupalupojad».¹¹⁸ Üksikjuhtudel on riigivõimude poolt ka mõningaid talupoegi nimeliselt statsioonist vabastatud. Näiteks 1669. a. vabastati Liivimaa kindralkuberner Bengt Oxenstierna korraldusel Vastseliina talupoeg Johan Baniskulle tema kasutuses oleva 1/2 adramaaga statsiooni tasumisest 6 aastaks (1663—70), sest ta olevat viimase «Vene sõja ajal» üles näidanud «truudust teadete ja kirjade toomisega»¹¹⁹ — seega osutanud teeneid Rootsi võimudele. Sama «alandliku truuduse» seletusega vabastati Rootsi kuninga käsul 6. aug. 1663. a. (korraldati 9. sept. 1680. a.) statsioonist Põltsamaa piirkonnas Neanurme külas elav vene talupoeg Otsa (Ottza) Jürgen. (talupoeg on ilmselt eestistunud).¹²⁰

3. Statsiooni laekumine

Arvud, mis kanti Liivimaa pearaamatutes statsioonina sissetulekute poolele kas määratud või nõutud statsioonina, näitavad tegelikult ainult vastaval aastal kubermangule määratud koormiste suurust. Riigile reaalselt laekunud sissetulekute suurus oli määratud suurusest sageli üsna erinev.

Kõigepealt tuleb arvesse võtta statsioonist vabastamisi. Kuigi arvestuse aluseks olnud adramaade arv oli kõikuv, esines veel maksust vabastamist ka pärast seda, kui maks oli kindlaks määratud. Vabastamise ja vähendamise arvestamisel oli aluseks adramaade arv, millelt siis arvestati ka teatud kindel summa riigi väljaminekute poolele. Pearaamatuis nimetatakse seda väljaminekute artiklit tavaliselt «Eximerade och befriade hakar».

Peab märkima, et statsioonist vabastamise arvestuses puudus kubermanguvalitsuses ühtsus. Osa adramaid vabastati juba maksu määramisel ja selle võrra kujunes vastaval aastal määratud statsioon väiksemaks, osa adramaid vabastati aga alles pärast statsiooni määramist ja seetõttu tuli saamata jäänud summad kanda kulude poolele. Nii näiteks oli Tartu maakonnas statsiooni arvestamisel 1656. a. vabastatud 16³/₈ adramaad, sealhulgas 15¹/₈ adramaad, mis kuulus Tartu linnale.¹²¹ Pärast määramist jäeti see maks ära veel 4⁷/₈ adramaalt (kokku 107 hõbetaalrit 13 ööri).¹²² Ulevaate nõutava statsiooni vähendamisest vabastamiste teel annab tabel 5.

¹¹⁷ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-83, l. 489, 494 jne.

¹¹⁸ Sealsamas, sü. XXII-23, l. 233; sü. XXII-48, l. 88 p.

¹¹⁹ Sealsamas, sü. XXII-36, l. 202-202 p.

¹²⁰ Sealsamas, sü. XXII-49, l. 176 p.; sü. XXII-50, l. 123 p.; sü. XXII-51, l. 133 p.

¹²¹ Sealsamas, sü. XXII-23, l. 233 p.

¹²² Sealsamas, l. 233, 234.

Tabel 5

Statsiooni vähendamine vabastamiste läbi

Aastad	Höbetaalrid	Aastad	Höbetaalrid
1632	1 974	1667	157
1633	1 781	1668	1 830
1636	3 409	1669	813
1638	3 750	1670	602
1639	2 357	1671	72
1640	5 484	1672	760
1642	1 362	1673	760
1644—1649	—	1674	1 012
1650	1 882	1675	20
1651—1652	—	1676	1 001
1653	30	1677	35
1656	107	1678	47
1658	54 603	1679	89
1659	107	1680	109
1660	160	1681	66
1661	809	1682	47
1662	705	1683	48
1663	5 785	1684	24
1664	5 936	1685	24
1665	1 114	1687	24
1666	2 231	1688	24
		1691—1696	—

Esitatud tabelist selgub, et vabastatud adramaa pealt riigile laekumata jäänud summad ei olnud kuigi suured. Perioodi algul jäi seetõttu saamata igal aastal mõni tuhat höbetaalrit. Erandiks olid 1658., 1663. ja 1664. a. ning osaliselt veel paar järgnevat aastat. Vabastamiste läbi kaotatud summa suurus 1658. a. on kõigiti mõistetav, kui arvestada, et suured alad Liivimaast olid langenud Vene vägede valdusesse. Sellega põhjendatakse enamust vabastamistest ka pearaamatutes.¹²³ Esimesel pilgul vaadatuna tundub üllatavana suur vabastamiste hulk eelnevate aastatega võrreldes 1663. ja 1664. a. Olid ju aastad 1656—1658 sõjaaastad ning kuni 1661. a. olid Tartu ja Koknese maakonnad Vene administratsiooni võimu all. Kärde rahuga 1661. a. läksid need alad uuesti Rootsi võimu alla, kuid olid sõjast laastatud. Ometi on 1659—1661. a. ja ka järgneval, 1662. a. vabastatud tühine osa adramaadest. Alles 1663. a., kui oli selgunud, et paljudel mõisatel olid tekkinud eelmistel aastatel suured võlgnevused, asuti neid mõneks aastaks statsioonist vabastama. Põhjuseks toodi asjaolu, et see või teine mõis on viimase sõja ajal täielikult ruineeritud, talupojad surma saanud või täielikult laostunud.¹²⁴ Majutusmaksust osaliseks vabastamiseks

¹²³ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-24, l. 349—354.

¹²⁴ Sealsamas, sü. XXII-82, l. 1649—1662.

on Liivimaa rüütelkond pöördunud vastava palvega Rootsi kuninga poole, põhjendades seda sellega, et sõda ja katk on maad mitu aastat rängalt röhunud.¹²⁵ Vastuseks sellele palvele andis kuningas oma resolutsiooniga 31. okt. 1662. a. Liivimaa kindralkubernerile loa vabastada statsiooni tasumisest ruineeritud mõisaid.¹²⁶ 1663. a. märgiti selliseid mõisaid eriti Läti alal Krimulda¹²⁷, Limbaži¹²⁸, Cèsise¹²⁹ jt. piirkondades, kuid täielikult ruineeritute seas esineb ka Tartu maakonna Kärkna mõis, mille 11½ adramaalt on nõutud kahe aasta jooksul vaid pool statsioonist.¹³⁰

Järgmisel aastal toimus vabastamine mõnevõrra veelgi suuremas ulatuses. Vahepeal oli saabunud 29. maiga 1663. a. dateeritud kuninga resolutsioon, mis veelkordselt kinnitas kindralkubeneri õigust ruineeritud mõisad maksust vabastada.¹³¹ Tekstist selgub, et vastava palvega on vahepeal Stokholmis käinud Liivimaa rüütelkonna saadikud. Kuninga uus resolutsioon oli aga statsioonist vabastamise aluseks alles 1664. a., mida näitab asjaolu, et ta on paigutatud selle aasta spetsiaalrivate hulka.

1664. a. ongi järgnenud vabastamisi 23 juhul.¹³² Suurimaks nendest oli Suntaži mõis, mis oma 45½ adramaaga pidi olema täielikult ruineeritud, talupojad hukkunud ja maad tühjad, nii et see suur mõis tuli vabastada 1661., 1662. ja 1663. a. eest nõutud statsiooni tasumisest.¹³³ Samas lähedal Allaži lossi alal oli möödunud sõja ajal ruineeritud 47⅝ adramaad.¹³⁴ Ka seal olid talupojad osalt surma saanud, osalt sõja ajal pagenud, osalt aga täiesti laostunud, nii et tuli anda vabastus majutusmaksust kahe aasta eest. Riia piiramise ajal 1656. a. oli laostunud Daugavgriva ametkonnas 11¾ adramaad.¹³⁵ Tartu piiramise ajal samal aastal oli rängalt kannatada saanud Tähtvere mõis, nii et selle 43 adramaast tuli vabastada 30,¹³⁶ ja Ropka mõis (10⅛ adramaad).¹³⁷

Osalt on Vene—Rootsi sõja (1656—1658) laastamisi arvesse võetud ka veel palju hiljem. Nii näiteks vabastati 1676. a. sel põhjusel Limbaži (Lemborg) piirkonnas 27½ adramaad statsiooni tasumisest.¹³⁸

Enamusel aastatest on majutusmaksu ärajätmised olnud juhuslikku laadi ja väikeselt adramaade arvult. Põhiosa nendest moo-

¹²⁵ ENSV RAKA, f. 278, sü. XXII-83, l. 487.

¹²⁶ Sealsamas.

¹²⁷ Sealsamas, sü. XXII-82, l. 1649, 1655—1656.

¹²⁸ Sealsamas, l. 1654.

¹²⁹ Sealsamas, l. 1652, 1653.

¹³⁰ Sealsamas, l. 1659.

¹³¹ Sealsamas, sü. XXII-83, l. 488.

¹³² Sealsamas, l. 444—445.

¹³³ Sealsamas, l. 489.

¹³⁴ Sealsamas, l. 493.

¹³⁵ Sealsamas, l. 494.

¹³⁶ Sealsamas, l. 520.

¹³⁷ Sealsamas, l. 503.

¹³⁸ Sealsamas, sü. XXII-43, l. 177 p.

dustasid kirikumõisate maad. Nii on pika aja jooksul saanud kergendust Aluksne kirikumõis, mille maadest ($27/8$ adramaad) hulk aastaid oli vabastatud $17/8$ adramaad.¹³⁹ Hiljem on vabastatud osa vähendatud, nii et riigil jääb igal aastal saamata vaid 15 hõbetaalrit 20 ööri¹⁴⁰ ja siis maksusumma kasvuga ühelt adramaalt 1683. a. 16 hõbetaalrit $1\frac{1}{3}$ ööri.¹⁴¹ Pikemat aega olid vabastatud Pärnumaal Mihkli ja Tõstamaa kirikumõisate talupojad ning Limbaži pastori lesk. Vabastamise põhjust allikad sageli ei näita. Nii näiteks on 1669. a. Riia maakonnas proua Brita Kurcki $47\frac{3}{8}$ adramaad ilma põhjust märkimata vabastatud 6 aastaks, millega riik kaotab samal aastal 767 hõbetaalrit¹⁴², järgmisel aastal 540 hõbetaalrit¹⁴³.

Tuleb aga arvestada, et tegelikult laekunud statsiooni suurust ei ole võimalik kindlaks teha ainult pealepandud maksumäära järgi, ka mitte siis, kui sellest vabastamise teel vähendatud osa maha arvata. Sageli esines maksu tasumisel võlgnevusi, osa võlgu kustutati, osalt tasuti maksu tagantjärele ja nagu eelnevalt nägime, nõuti ka ette. Kõige selle tõttu on järgnevalt puütud kindlaks määrata majutusmaksu reaalselt laekumist eri aastatel, summeerides selleks pearaamatute kontode all esitatud sissekandeid ning arvesse võttes ka statsiooni kulutamist mitmesuguste väljaminekute järgi.

Ülevaate statsiooni laekumisest annab tabel 6. Analüüsides selle andmeid, näeme statsiooni üldsuuruses (lahter «g») üsna suuri kõikumisi. Madalseis 1639. a. seletub üleminekuga uuele süsteemile (eelmise aasta saagist). Järgnevatest aastatest paistab tunduvalt suurema rahasumma ja viljakogustega silma 1650. aasta, mis jäi rekordiliseks kuni 1680-ndate aastateni.

Järsu languse statsiooni laekumisse tõi sõda 1656.—1661. a., kuid seejuures mitte veel sõja esimesel aastal, sest 1656. a. statsioon eelmise aasta eest on olnud ilmselt juba varem laekunud. 1658. a. laekus aga juba vähem kui pool statsiooni tavalisest suuruselt. Seejuures Koknese maakonnast ei laekunud enam midagi, sest kogu maakond pidi olema sõjast laastatud.¹⁴⁴ Laastatuks loeti ka Tartu maakonda, kust ainult Põltsamaa piirkonnast laekus veidi vilja ja raha Pärnu proviandimagasinile¹⁴⁵ ning 1654. ja 1655. a. statsiooni arvel kanti ligi 4000 hõbetaalrit Aluksne garnisoni arvele.¹⁴⁶ Täiesti laostatuks loeti kogu maad ka Riia maakonnas,¹⁴⁷

¹³⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-43, l. 177 p.; vt. ka sü. XXII-36, l. 202 p.; sü. XXII-37, l. 171; sü. XXII-38, l. 162; sü. XXII-43, l. 177 p.

¹⁴⁰ Sealsamas, sü. XXII-46, l. 152 p.; sü. XXII-48, l. 88 p.; sü. XXII-49, l. 176; sü. XXII-50, l. 123 p.

¹⁴¹ Sealsamas, sü. XXII-51, l. 133—133 p.

¹⁴² Sealsamas, sü. XXII-36, l. 202 p.

¹⁴³ Sealsamas, sü. XXII-37, l. 171 p.

¹⁴⁴ Sealsamas, sü. XXII-24, l. 357.

¹⁴⁵ Sealsamas, l. 355.

¹⁴⁶ Sealsamas, l. 354.

¹⁴⁷ Sealsamas, l. 349.

milles oli ilmselt küll teatud liialdust, kuid muidugi jäi ka siit teatud osa vaherahu ajaks Vene võimu alla. Kõige selle tõttu tuli teha juba 1658. a. suuri kustutusi statsiooni määradest.

Eriti vähe on pearaamatute andmeil statsiooni laekunud aastatel 1659—1661. Sündmuste käiku jälgides võib seda pidada ka kõigiti loomulikuks, sest suur osa Liivimaast oli Vene administratsiooni võimu all ning tunda andsid sõja laastamised. Siiski tuleb allikakriitilisest seisukohast arvesse võtta asjaolu, et tabelis märgitud summad on arvestatud Liivimaa riigikassa seisukohalt. Tegelikult on osalt statsiooni arvel võetud mõisatest vilja ja raha sõjavägede ülalpidamiseks või ka ametnike palkadeks, ilma selle kohta tõendeid esitamata. Nii näiteks on 1656. a. Tartu maakonnas Aluksne ja Vastseliina garnisonid saanud statsiooni arvel 545 hõbetaalrit raha, 1588¹/₄ tündrit rukist ja 748 tündrit otri.¹⁴⁸ 1659. a. on 4242 hõbetaalrit raha, 2697⁷/₈ tündrit rukist, 2757³/₈ tündrit otri ja 1375⁵/₈ tündrit kaeru kokku 22 175 hõbetaalri 20 ööri väärtuses juba Riia proviandikoja poolt palkadeks ära kasutatud, kuid arveid selle sissetuleku ja väljamineku kohta pole esitatud ja nii arvestatakse see summa riigile ikka võlana.¹⁴⁹

1660. aastate algul kasvasid laekumised statsioonist peamiselt selle ettenõudmise arvel ning riigi reaalsed sissetulekud sellest maksust kõikusid juba 70 000 ja 80 000 hõbetaalri vahel. Alates 1665. a. oli ettenõudmise esialgne efekt aga ilmselt ammendatud ja laekunud maksu suurus oli umbes niisama suur kui 1640-ndate aastate lõpul ja 1650-ndate aastate algul. Erakordselt halb aasta on olnud 1671.

Pärast seda (1672.—1683. a) laekus statsiooni tavaliselt ikka üle 60 000 hõbetaalri. Kõige halvemaks aastaks sellest perioodist oli 1678. a. Alates 1684. a. (erand 1688. a.) seoses rahalise osa suurendamisega tõusis statsioonist saadud sissetulek jälle samale tasemele, nagu see oli olnud aastail 1662—1644. Statsiooni laekumine (paralleelselt selle üldise suurenemisega) kasvas järsult 1690-ndail aastail, saavutades rekordi 1694. a. On märkimisväärne, et ka ikaldusaastal 1696 laekus statsiooni ainult veidi vähem.

Jälgides statsiooni koosseisu kuuluva raha ja vilja laekumist, näeme, et enamasti olid kasv- ja kahanemine enam-vähem võrdelised. Esimeseks suuremaks kõrvalekaldumiseks sellest oli rahalise osa järsk vähenemine 1659. ja 1660. aastal, mis on ilmselt seotud saaduste turustamiskustega vaherahu tingimustes. Proportsioonid on olnud häiritud ka 1677. ja 1678. a. Kui 1677. a. laekus raha erakorraliselt palju, siis järgmisel aastal saadi sellest ligi poole vähem. Samal ajal anti rukist riigile 1678. a. isegi veidi rohkem kui eelmisel aastal. Suhteliselt vähe saadi raha ka 1683. a. Kui jätta kõrvale sõjaaastad, on rukist laekunud eriti vähe 1671. a., kaeru 1667., 1671. ja 1678. a.

¹⁴⁸ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-23 l. 235 (autori poolt summeeritud).

¹⁴⁹ Sealsamas, sü. XXII-25, l. 517.

Statsiooni laekumine

Tabel 6

Aastad	Raha hõbe- taalrites	Rukis tündrites	Oder tündrites	Kaer tündrites	Hein parmastes	Lina leisikates	Kokku hõbe- taalrites	% Liivimaa kõigist sisse- tulekuist
	a	b	c	d	e	f	g	h
1632	?	?	?	?	?	?	32 684	19,7
1633	?	6 770	6 900	5 632	837	544	37 405	21,2
1636	2 711	4 624	4 932	1 364	130	—	33 651	11,9
1638	?	?	?	?	?	—	45 480	19,3
1639	?	?	?	?	?	—	26 649	13,8
1640	9 842	7 475	7 475	5 097	419	—	62 782	26,0
1642	?	?	?	?	?	—	47 497	16,9
1644	10 374	8 293	8 318	4 142	46	—	46 099 ¹⁵⁰	20,3
1645	5 508	7 353	8 251	3 868	98	—	51 563	13,6
1646	9 835	8 445	8 241	3 825	—	—	51 358	16,8
1647	10 071	8 275	8 024	3 972	43	—	61 824 ¹⁵¹	19,3
1648	9 704	7 941	8 108	3 899	140	—	61 222	25,9
1649	10 606	8 169	8 054	4 157	—	—	66 579	27,1
1650	13 074	8 811	10 994	5 000	—	—	76 552	16,1
1651	10 133	7 833	6 008	4 282	12	—	56 334	21,5
1652	9 283	7 928	7 769	3 567	—	—	60 525	12,6
1653	11 106	8 455	8 615	3 822	—	—	66 184	20,1
1656	7 016	7 431	6 918	3 139	—	—	53 628	15,9
1658	2 793	2 854	3 159	1 711	70	115	29 600	19,4
1659	562	1 902	2 004	784	7	—	14 057	5,5
1660	5	2 922	2 476	5	—	—	14 702	7,1
1661	3 233	3 268	3 101	302	—	—	22 681	7,0
1662	8 747	10 352	10 314	4 862	—	—	75 818	31,8

¹⁵⁰ Sealhulgas ka 66 hõbetaalri 24 õõri eest palke.

¹⁵¹ Sealhulgas ka 340 hõbetaalri eest palke.

Tabel 6 (järg)

	a	b	c	d	e	f	g	h
1663	?	?	?	?	?	—	79 838	29,2
1664	10 396	8 881	9 258	4 229	—	—	69 819	32,1
1665	?	?	?	?	?	—	55 368	31,1
1666	?	?	?	?	?	—	67 541	35,3
1667	8 749	6 703	6 280	1 158	161	—	55 110	29,2
1668	?	?	?	?	?	—	60 561	27,4
1669	10 658	8 779	8 388	6 300	10	—	69 582 ¹⁵²	26,7
1670	10 299	8 183	8 233	3 603	—	—	57 445	24,8
1671	8 358	4 586	6 712	1 449	50	—	43 463	15,0
1672	8 380	8 755	7 258	4 118	—	—	66 709	23,1
1673	7 745	8 182	8 083	3 969	211	—	62 901	22,5
1674	9 996	7 718	8 036	4 294	215	—	62 796	24,1
1675	9 524	7 814	8 114	4 150	66	—	66 729	21,9
1676	9 868	7 321	9 601	3 420	69	—	59 182 ¹⁵³	18,3
1677	12 709	8 246	8 311	3 681	56	—	66 489	16,2
1678	6 841	8 793	6 009	2 953	260	—	54 457	22,5
1679	9 794	11 067	7 246	4 178	279	—	68 013	19,0
1680	11 771	9 266	9 239	5 130	190	—	71 710	22,3
1681	10 597	7 977	7 339	4 260	211	—	63 391	12,1
1682	8 962	8 865	8 806	4 192	153	—	68 113	11,2
1683	6 571	9 032	8 969	4 473	92	—	69 142	9,3
1684	13 776	10 070	12 654	5 193	150	—	79 341	12,3
1685	12 263	8 559	8 771	4 684	—	—	70 206	10,0
1687	13 154	9 876	9 861	5 241	4	—	79 934	10,6
1688	12 054	7 838	8 358	9 107	—	—	66 419	7,9
1691	19 634	14 029	13 961	6 792	—	—	112 548	13,3
1692	12 688	14 104	13 967	7 252	—	—	88 110	10,2
1693	19 831	14 229	13 443	7 130	—	—	117 117	10,7
1694	13 088	14 372	15 137	7 716	2 941	—	117 487	10,4
1696	13 739	14 586	14 400	6 918	3 078	—	114 756	13,0

¹⁵² Sealhulgas ka 434 hõbetaalri eest palke ja laudu, 240 hõbetaalri eest palke ja 144 hõbetaalri eest villu.¹⁵³ Sealhulgas ka 110 hõbetaalri 24 õõri eest puumaterjali.

Heinte laekumises (sisuliselt kas maksmine heintega või rahas) esineb suhteliselt suuri kõikumisi, kuid üldiselt on märgatav, et perioodidel 1649—1672 ja 1685—1693 eelistati rahas tasumist. Rohkem on heinu antud 1670-ndate aastate lõpul ja 1680-ndate aastate algul. Üllatav on järsk üleminek heintega tasumisele alates 1694. a. Ilmselt oli tegemist asjaoluga, et suurendatud statsioonisumma tasumisel valmistas kõige rohkem raskusi just selle maksu rahaline osa.

Lina laekus vaid 1633. a., millal seda otseselt nõuti, ja 1658. a. muude naturaalandamite hulgas.

Tulebki kohe märkida, et peale tabelis nr. 6 esitatute on mõningatel aastatel võetud statsioonina ka muid naturaalandameid, mida oli vaja sõjavägede ülalpidamiseks. Põhiliselt tehti seda sõja ajal. Nii on 1658. a. lisaks tabelis nr. 6 näidatud rahasummale¹⁵⁴, viljale ja heintele sõjaväele kulutatud 668 leisikat 7 naela leiba, 102^{17/32} tündrit õlut, 31^{1/2} tündrit herneid, 140 leisikat 8 naela sea-liha ja 10^{3/8} tündrit soola.¹⁶⁵ Ilmselt on sellistel juhtudel sõjavägi ka tööpoolest mõisatesse majutatud, nagu seda tuleb ette ka rahu-aegsete oõbimistega. Näiteks 1673. a. on ratsavägi kahe oõbimisega (õõlaager-nattlager) kulutanud majutusmaksu 35 hõbetaalri 13 öõri väärtuses.¹⁶⁶

Mõnikord on väiksemad kogused majutusmaksu laekunud sel teel, et mõisatesse paigutati suurtükiväehobused või fortifikatsioonihärjad. Selliselt on 1676. a. kulutatud 10^{2/3} parmast heinu ja 16 tündrit kaeru kokku 34 hõbetaalri väärtuses.¹⁶⁷ 1676. a. sügisest kuni järgmise aasta kevadeni olid kroonu 25 härga olnud Jauna (Nyhoff) kroonumõisas ning söönud ära 25 parmast heinu (37 hõbetaalrit 11 öõri).¹⁶⁸ Samas on 4 suurtükiväehobust 10. oktoobrist 1676.—1. maini 1677. a. söönud ära 11 parmast heinu ja 16^{1/2} tündrit kaeru (35 hõbetaalrit 2 öõri) ning samal ajal veel 4 hobust ja 9 härga — 12 parmast heinu ja 10^{1/2} tündrit kaeru (30 hõbetaalrit 18 öõri). 1678. a. kulutas 6 suurtükiväehobust 3 kuuga 12 parmast heinu ja 9 tündrit kaeru.¹⁶⁹ Samal aastal on kaks hobust söönud 7 talvekuuga 14 parmast heinu ja 11 tündrit kaeru. 12 paari kroonu härgi on samal talvel söönud Adaši ehk Aa (Nyermõhla) mõisas 12 parmast heinu.

Vahel on satsiooni eest antud ka palke, puid ja sütt, mis arvestati statsiooni koosseisu kuuluva rahasumma hulka. Näiteks 1644. a. saadi Pärnu maakonnast Riia kloostri jaoks palke ja muid ehitusmaterjale 66 hõbetaalri 24 öõri eest.¹⁶⁰ Ka 1647. a. on Pärnu stat-

¹⁵⁴ Üldsummas on esitatud ka teiste toiduainete ja muude naturaalandamite väärtus.

¹⁵⁵ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-24, l. 350.

¹⁵⁶ Sealsamas, sü. XXII-40, l. 141 p.

¹⁵⁷ Sealsamas, sü. XXII-43, l. 178.

¹⁵⁸ Sealsamas, sü. XXII-44, l. 150 p.

¹⁵⁹ Sealsamas, sü. XXII-45, l. 159 p.

¹⁶⁰ Sealsamas, sü. XXII-13, l. 103.

sioonist palkidega kaetud 66 hõbedaalrit 16 ööri.¹⁶¹ Riia maakonnas on samal, 1647. a. antud koguni 1580 kuuse- ja männipalki, kokku 340 hõbetaalri eest.¹⁶² Puid on antud ka 1652. a. 1669. a. on arvestatud 2000 palgi eest, mis on parvetatud Riiga ja Daugavgrivasse (Nymynde) statsioonist tasutuks 12½ hõbetaalrit, 20 tündrit rukist ja otri ning 5 tündrit kaeru.¹⁶³ 1667.—1669. a. on Ropaži metsast raiatud 4000 palki ja 600 sülda küttepuid sepasõe valmistamiseks, kokku 240 hõbetaalri eest.¹⁶⁴

1674. a. raiuti Lielvärde metsast puid suurtükikide lafettideks ja musketite harkideks 52 hõbetaalri 29⅓ ööri eest.¹⁶⁵ Samal aastal saadi Ropaži (Rodepois) mõisast suurtükiväesepise vajaduseks puid 160 hõbetaalri eest.¹⁶⁶ 1677. a. on saadud sepasütt kokku 115 hõbetaalri eest.¹⁶⁷ 1676. a. andis Aluksne mõisa rentnik rittmeister Berend (Berent) Reuter suurtükiväele puumaterjali (trävärk) 110 hõbetaalri 24 ööri eest.¹⁶⁸

Üksikjuhtudel on statsiooni koosseisu kuuluva rahasumma eest arvele võetud isegi mõningaid töid riigi heaks. Näiteks 1677. a. on lastud lammutada Gaujiena vana lossi müürid, et vaenlane ei saaks neid kasutada, ning arvestatud selle eest 50 riigitaalrit ehk 75 hõbetaalrit.¹⁶⁹ Seejuures nähtub, et see raha maksti töö tegijaile. 1680. a. on Viljandi metsas tehtud 131 tööpäeva Pärnu suurtükiväele puumaterjali muretsemiseks.¹⁷⁰ Selliseid juhtumeid võib vaadelda aga kui majutusmaksu kulutamist, kuigi raha vahepeal riigikassasse ei laekunud. Naturaalmajandusest eraldab neid aga see, et raha on siiski käibel olnud.

Kõik ülalesitatud ja analoogilised näited statsiooni tasumise kohta kõnelevad sellest, et tegelikkuses oli naturaalmajanduse osa riigi suhetes mõisatega veidi suurem, kui seda näitab statsiooni sisalduva raha ja vilja vahekord. Oluliselt see aga pilti ei muuda, sest sellisel viisil naturas arvestatud statsiooni hulk oli suhteliselt tühine ning pealegi ei esinenud seda pidevalt.

Tabeli 6 viimases lahtris on esitatud arvutused selle kohta, kui suure osa Liivimaa reaalistest sissetulekutest moodustas statsioon. Nendest selgub, et kuni 1651. a. alanud sõjani moodustasid statsioonist saadud sissetulekud umbes ⅕ kogutuludest. Alla 15% moodustas statsioon 1636. a. seoses selle maksu laekumiste järsu vähenemisega, 1639. a. seoses üleminekuga statsiooni teistsugusele arvestusele, 1645. a. seoses suurte tuludega erakordsetest maksu-

¹⁶¹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-16, l. 109.

¹⁶² Sealsamas, l. 17.

¹⁶³ Sealsamas, sü. XXII-36, l. 202 p. — 203.

¹⁶⁴ Sealsamas, l. 203.

¹⁶⁵ Sealsamas, sü. XXII-41, l. 134 p.

¹⁶⁶ Sealsamas.

¹⁶⁷ Sealsamas, sü. XXII-44, l. 150 p.

¹⁶⁸ Sealsamas, sü. XXII-43, l. 178.

¹⁶⁹ Sealsamas, sü. XXII-44, l. 150.

¹⁷⁰ Sealsamas, sü. XXII-48, l. 88 (Žurnaal).

dest ja 1652. a. seoses suurte saadetistega Rootsist. Suhteliselt suur erikaal oli statsioonil 1648. ja 1649. a. Sõja ja vaherahu ajal langes statsiooni erikaal isegi alla 10%. Seevastu väga tähtis koht riigi tuludes oli statsioonil 1660-ndail aastail, mil selle osatähtsus kõikus 30% ümber. 1970-ndail aastail kõigub see jälle 20% ümber, Järsult vähenes statsiooni osatähtsus alates 1680-ndaist aastaist. Põhjuseks oli riigi sissetulekute järsk suurenemine reduktsiooni tagajärjel. Viimane asjaolu rõhutab veelkordselt reduktsiooni suurt tähtsust Rootsi riigikassa seisukohalt. Kuigi statsiooni oli ulatuslikult suurendatud, jäi selle osatähtsus sajandi lõpul suhteliselt väikeseks.

Lõpuks puudutame põgusalt probleemi, kuivõrd statsiooni tasumine oli mõisatele ja nende alla kuuluvatele talupoegadele jõukohane. Vastuse andmine sellele küsimusele nõuaks täiendavaid uurimusi mõisamajanduse alal, kuid teatud pidepunkte selle probleemi edasisele analüüsile võiks pakkuda ka juba olemasolev materjal.

Kõigepealt on võimalik ligilähedaselt kindlaks määrata, kui suur osa mõisa sissetulekuist ühelt adramaalt kulus statsiooni tasumiseks. Lähtealusena võib seejuures kasutada Liivimaa revisjoni-adramaa suurust, mis oli fikseeritud 1690. a. revisjoni järgi kui selline hulk talu põllumaad, mis pärast viljaseemne ja talupere ülalpidamiseks mineva vilja mahaarvamist andis 60 tündrit rukist või rahasse ümberarvestatult 60 speetsiastaalrit puhastulu.¹⁷¹ See vastab 30. jaan. 1688. a. instruksioonile, kus tööpoolest on arvestatud vilja hinnaks 1 riigitaal.¹⁷² Samuti kinnitab seda lisana esitatud hindade tabel, kus rukki ja odra hinnaks on arvestatud $\frac{1}{2}$ riigitaalrit ¹⁷³ vakk, seega 1 riigitaal tünder, ja kaeral $\frac{1}{4}$ riigitaalrit vakk ehk $\frac{1}{2}$ riigitaalrit tünder. Ilmselt on tegemist 64-öörise riigitaalriga, nagu see esineb ka pearaamatuis statsiooni arvestamisel neil aastatel.¹⁷⁴ Kui nüüd võtame adramaalt saadava sissetuleku arvestamisel aluseks 60 riigitaalrit (120 hõbetaalrit), moodustaks igalt adramaalt nõutud statsioon selle kõige kõrgema määra puhul (19 hõbetaalrit) 15,8% adramaalt saadavast sissetulekust (muid tulusid peale põllumaa mitte arvestades). Siiski kutsub see arvestus esile mõningaid kahtlusi. Kui võtame arvesse, et riigi sissetulekute ja väljaminekute arvestuses oli statsioonina laekunud rukki ja odra hind 3 hõbetaalrit tünder ja kaeral $1\frac{1}{8}$ hõbetaalrit tünder, ei saaks statsiooni osa ühe adramaa tuludest pidada nii suureks. Jääb üle arvestada ka statsiooniks minev vili selle

¹⁷¹ R. Tarvel. Revisjoniadramaa XVII—XVIII sajandil. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Uhiskonnateadused. 1971, nr. 20/1, lk. 48.

¹⁷² [G. J. Buddenbrock]. Sammlung der Gesetze... 2. Bd., 1. Abteilung, S. 1255.

¹⁷³ Sealsamas.

¹⁷⁴ Vt. näit. 1691. a. statsiooni arvestus: ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-56, l. 197 p. jm.

hinnaga, nagu seda arvestati adramaa suuruse arvestuses. Sel juhul oleks adramaalt makstava statsiooni väärtus riigitaalrites:

heina-, küüdi- ja palgiraha	$2\frac{1}{8}$
$4\frac{4}{5}$ tündrit rukist ja otri (à 1)	$4\frac{4}{5}$
$1\frac{1}{5}$ tündrit kaeru (à $\frac{1}{2}$)	$\frac{3}{5}$

$7\frac{17}{30}$ riigitaalrit

Adramaa sissetulekust (60 riigitaalrit) moodustaks see 8,4%. Muidugi tuleb seejuures arvestada asjaolu, et ikaldusaastad tõid kaasa tulude järsu vähenemise, statsioon oli aga fikseeritud kindlas suuruses. Lisaks sellele tulid veel erakorralised riigimaksud, teatud osa adramaa sissetulekust läks riigimõisate rendi tasumiseks jne.

Et statsiooni tasumine valmistab mõisatele siiski raskusi, näitab võlgnevuste tekkimine. Nende dünaamika peaks teatud määral kajastama ka üldist majanduslikku konjunktuuri, kuigi võlgnevuste dünaamikat ja konjunktuuri ei tule lugeda täiesti võrdelisteks, sest laekumise suurust ja pöördvõrdeliselt sellele ka võlgnevuste teket võisid mõjustada veel paljud teised faktorid (teised maksud, võimude aktiivsus maksude sissenõudmisel, mõisnike ja riigi vaherkord jne). Teatud määral peaksid siin peegelduma siiski saagikus, ikaldused ja mitmed teised tegurid.¹⁷⁵ Huvi pakub ka küsimus, kas statsiooni suurendamine on toonud kaasa võlgnevuste kasvu ehk teiste sõnadega ka probleem, kas selle maksu ulatuslik suuremine oli kooskõlas asustuse tiheduse ja maa kandevõime kasvuga.

Ülevaate statsiooni võlgade suurusest Liivimaal annab tabel nr. 7. Jälgides selle järgi võlgnevuste üldsuurust (tulp «f»), näeme, et vaadeldava perioodi algul kuni 1642. aastani on võlad enam-vähem pidevalt vähenenud. 1642. a. võlg on ka üldse kõige väiksem kogu vaadeldava perioodi jooksul. Järgneva viie aasta jooksul on see uuesti tõusnud. On märkimisväärne, et pärast kõikumisi 1640-ndate aastate lõpul toimus võlgnevuste üsna ulatuslik suuremine ka 1650-ndate aastate algul enne sõja puhkemist (1656. a.).

Väga suur võlgnevus tekkis Vene—Rootsi sõja ajal 1656.—1661. a. Kuigi 1658. a. lõpul sõlmiti Vallisaare vaherahu, olid suured alad Ida-Liivimaast Vene administratsiooni all ning lisaks sellele oli sõda põhjustanud laastamisi ka teistel aladel. Nagu nägime, olid küll mõningad summad juba mõisatest kätte saadud, kuid polnud veel provintsi riigikassas arvele võetud. Kui ka need summad maha arvaksime, jääks sõja ajal tekkinud võlgnevus siiski väga suureks.

Nüüd polnud enam reaalselt lootust, et Rootsi riik need võlad veel kunagi Liivimaalt kätte saaks. Vastavalt kuninga resolutsioo-

¹⁷⁵ Seejuures tuleb meenutada, et vastava aasta järel tekkinud võlgnevus peegeldab eeskätt eelmise aasta konjunktuuri, sest suurem osa statsioonist laekus eelmise aasta lõikusest.

Statsiooni võlad Liivimaal

	Raha hõbe- taalrites	Rukis tündrites	Oder tündrites	Kaer tündrites	Heinu parmast	Kokku hõbe- taalrites
	a	b	c	d	e	f
1631	?	?	?	?	?	34 915
1632	?	?	?	?	? ¹⁷⁶	35 450
1633	3 822	1 097	1 574	2 740	2 917	19 394
1635	?	?	?	?	?	12 363
1635	3 104	2 085	1 907	1 502	—	17 336
1637	—	?	?	?	?	14 837
1638	3 449	826	879	556	?	9 398
1639	?	?	?	?	?	9 398
1640						
1641	?	?	?	?	?	4 160
1642	511	150	308	289	—	1 848
1643	?	?	?	?	?	3 569
1644	818	442	478	330	—	3 258
1645	924	562	700	713	—	4 565
1646	?	?	?	?	?	5 729
1647	1 763	975	1 429	1 399	—	10 224
1648	2 248	679	921	1 149	—	8 343
1649	2 700	1 422	1 612	1 819	—	14 141
1650	1 673	862	822	914	—	8 586
1651	1 379	747	883	840	—	7 214
1652	1 653	1 108	1 404	1 427	—	11 604
1653	2 034	1 183	1 290	1 769	—	11 443
1655	3 383	1 822	1 840	2 034	—	17 731
1656	8 007	3 225	3 192	3 158	—	32 467
1657	12 194	6 598	7 440	5 116	130	60 884
1658	11 294	6 460	6 483	4 786	—	56 483
1659	21 271	13 525	13 424	8 334	—	113 843
1660	24 968	16 115	16 176	9 712	—	177 245
1661	10 649	4 814	4 736	4 756	—	44 087
1662	5 659	3 445	3 340	2 619	—	28 960 ¹⁷⁷
1663	8 881	7 109	7 228	4 986	—	59 001
1664	8 120	6 011	6 464	4 101	—	50 157
1665	3 242	1 697	1 754	1 530	—	15 317
1666	3 297	1 460	1 425	1 401	—	13 590
1667	3 881	1 970	2 107	1 511	—	17 814
1668	6 219	2 501	2 642	2 273	—	24 206
1669	3 936	1 967	2 827	1 918	—	20 479
1670	4 896	2 614	2 870	2 309	—	23 945
1671	6 502	3 276	3 827	2 626	—	30 976
1672	1 092	415+?	557+?	591+?	—	7 808 ¹⁷⁸
1673	1 093	619	949	760	—	7 462

¹⁷⁶ 1633. a. on võlgu jäänud ca 758¼ leisikat linu.¹⁷⁷ Võla üldsumma on välja arvatud eriarvetes toodud rahasumma ja viljakoguste järgi hindu arvestades (vt. ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-82, l. 1640 p.).¹⁷⁸ 1673. a. võlgnevuste juures pole teada statsiooni koostis 3133 hõbetaalri ulatuses (ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-39, l. 53, 54.).

Tabel 7 (järg)

	a	b	c	d	e	f
1674	533	1 269	1 293	990	—	9 335
1675	1 679	1 305	1 773	559	—	9 741
1676	1 764	1 387	1 427	426	—	10 687
1677	1 327	1 808	1 918	542	—	13 451
1678	1 565	1 491	2 023	2 127	—	14 500
1679	2 079	1 781	1 836	1 641	—	14 802
1680	789	795	845	681	—	6 476
1681	1 178	1 308	1 417	688	—	10 126
1682	631	1 046	922	952	—	7 607
1683	2 076	1 790	1 716	1 203	—	13 947
1684	908	1 458	1 314	828	—	10 154
1685	2 010	2 754	2 260	1 074	—	18 262
1686	2 449	2 129	2 012	933	—	15 921
1687	2 405	1 763	1 624	674	—	13 325
1688	2 904	1 558	1 285	541	—	12 043
1690	3 660	1 715	1 464	785	—	14 081
1691	3 309	669	933	792	—	9 010
1692	2 619	600	994	538	—	8 017
1693	1 229	573	805	317	—	5 702
1694	1 020	499	668	190	—	4 734
1695	?	?	?	?	—	2 273
1696	1 313	841	1 257	676	—	8 368

nile 23. nov. 1660. a.¹⁷⁹ kustutati Liivimaal 1661. a. statsiooni võlga 177 245 hõbetaalri suuruses summas,¹⁸⁰ s. o. niisama palju, nagu oli tekkinud võlgnevus pärast 1661. a. Suurim osa sellest oli kogunenud Riia maakonnale (89 807 hõbetaalrit), kuid ka Tartu 51 112 hõbetaalrit, Koknese 30 698 hõbetaalrit ja Pärnu 5628 hõbetaalrit olid nende maakondade tavalist statsioonimäära arvestades väga suured summad.

Pärast seda suurt võlgade kustutamist on need aga hakanud uuesti kiiresti kasvama, mis näitab, et Liivimaal oli sõjajärgseil aastail statsiooni tasumisega raske toime tulla. Suur osa võlast on korruga ära makstud 1665. a.,¹⁸¹ kuid 1660-ndate aastate teisel poolel on see uuesti kasvanud ning jäänud kuni 1671. a. üpris kõrgeks. 1671. a. kanti statsiooni võlast 7068 hõbetaalrit 16 ööri võlana endise proviantmeistri A. Rutha pärijate arvele¹⁸² ja 21 341 hõbetaalrit 6 ööri Koknese proviandikirjutaja Ahron Ahlequisti ja ta pärijate arvele.¹⁸³ Nendelt arvetelt on statsiooni osalt laekunud, suurelt osalt aga viimaselt arvelt võlana kustutatud.¹⁸⁴

¹⁷⁹ ENSV RAKA, f. 278, nim. 1, sü. XXII-27, l. 442.

¹⁸⁰ Sealsamas, l. 130 p.

¹⁸¹ Sealsamas, sü. XXII-31, l. 21 p. — 22.

¹⁸² Sealsamas, sü. XXII-38, l. 162.

¹⁸³ Sealsamas, l. 162 p.

¹⁸⁴ Sealsamas, sü. XXII-39, l. 53, 54.

Mõnevõrra on statsiooni võlg kasvanud 1670-ndate aastate teisel poolel. Perioodil 1676—1690 kõikus see tavaliselt 10 000—15 000 hõbetaalri vahel. Sellest arvust suurem võlgnevus tekkis 1685. a., kuid üldiselt võib märgata siiski võlgade vähenemist, millele osalt aitasid kaasa ka üksikud kustutamised. 1690-ndail aastail võib märgata võlgade vähenemist, kusjuures see langeb kokku määratud statsiooni suurenemisega. Sellest võib järeldada, et statsiooni ulatuslik suurenemine perioodi lõpul pidi olema mingis vastavuses maa kandevõime kasvuga.

*

Tehes ülalesitatust kokkuvõtet, tuleb märkida, et statsioon oli kõige tähtsamaks otseseks riigimaksuks Liivimaal. Ta kujunes välja erakorralistest maksudest ehk kontributsioonidest nende alalisteks muutmise teel. Statsiooni arvestuse aluseks oli revisjoniadramaade arv, millest tehti siiski ka mahaarvamisi seoses maksust vabastamistega. Maksu arvestuses on tehtud sageli muudatusi, mille eesmärgiks oli ikka riigi sissetulekute suurendamine. Maksumäära kasv ja revisjoniadramaade arvu suurendamine tõid kaasa statsioonist saadavate sissetulekute ulatusliku kasvu, millest aga siiski ei piisanud kasvavate väljaminekute katteks. See tõttu on paljude aastate jooksul kujunenud süsteemiks ka maksu osaline ettenõudmine.

Statsiooni laekumiste arvestus näitab, et kui tavaliselt läks selle maksu näol igal aastal riigikassasse summa, mis kõikus 60 000 hõbetaalri ümber, siis XVII sajandi lõpuks on see summa juba peaaegu kahekordistunud. Olulise osa selle maksu koostisest moodustas vili (rukis, oder, kaer), mida läks riigile perioodi algul umbes 20 000 riia tündrit aastas, 1690-ndail aastail aga juba ca 35 000 tündrit. Statsiooni osa Liivimaa kõigist sissetulekutest kõikus tavaliselt 20% ümber, langes sõja ajal alla 10%, tõusis 1660-ndail aastail isegi üle 30%, kuid seoses Rootsi riigi sissetulekute üldise kasvuga reduktsiooni tulemusena langes uuesti ca 10-le protsendile.

Nagu näitavad andmed statsiooni võlgnevuste ja kustutuste kohta, valmistas selle maksu tasumine pidevalt raskusi, mille tulemuseks oli ka alaline võlgnevus. Võlgnevuste suurust on ilmselt mõjutanud mitmesugused faktorid, kuid maksusumma ulatuslik suurendamine XVII saj. lõpul ei ole kaasa toonud võlgnemiste kasvu.

Teatud mõju statsiooni laekumisele ja võlgade tekkimisele avaldasid kahtlemata teised maksud, aga ka riigi väljaminekute suurus. See tõttu on tervikliku pildi saamiseks vaja uurida riigi majandust selle kõigist aspektidest. Käesolev artikkel on vaid üheks sammuks selles suunas.

СТАЦИОННАЯ ПОДАТЬ В ЛИФЛЯНДИИ В XVII ВЕКЕ

Х. Пийримяэ

Резюме

Целью данной статьи является путем историко-статистического исследования установить величину и общий объем основного постоянного государственного налога в Лифляндии в XVII веке, величину этого налога с каждого гака, сумму, налагаемую на всю губернию в каждом году, количество поступлений государству (денег, зерна, сена, а в начале периода и льна). В качестве источника были использованы различные бухгалтерские книги (главные книги, журналы и т. н. специальные счета), хранящиеся в ЦГИА Эстонской ССР и содержащие богатый цифровой материал. До сих пор авторы, которые в своих трудах приводили примеры о величине государственных налогов, использовали лишь итоговые счета, которые в одни годы показывают назначенные, в другие годы — требуемые суммы, но не реальные поступления. Несколько преувеличенными оказались и данные, приведенные латышским буржуазным историком Дунсдорфом, который показал не общую сумму, а лишь составные части этого налога. Нам пришлось провести большую работу над цифровым материалом.

Стационарная подать была введена в Лифляндии в 1630 г. после того, как Лифляндия на основе Альтмаркского перемирия 1629 г. была присоединена к Швеции. Этот налог заменил чрезвычайные контрибуции, взимаемые в 1620-ых годах, когда Лифляндия уже была захвачена шведскими войсками. Первоначальный размер стационарной подати был: 3 бочки ржи, 3 бочки ячменя и 2 охалки сена. Так как взимание нового налога в таком размере оказалось невозможным, то в следующие годы его несколько уменьшили, так что в 1636 г. его размер был — 2 бочки ржи, 2 бочки ячменя, 1 бочка овса и 1 охалка сена (последнее можно было заменить деньгами). В последующие годы налоговая сумма почти непрерывно росла. Основой этого было прежде всего увеличение числа гаков в результате новых ревизий, но размер налога с одного гака рос и в связи с прибавлением т. н. подводных денег, с требованием добавочных ковшин, с непосредственным увеличением денежной части налога и т. д. Сумма наложенной стационарной подати в год в Лифляндии (здесь и в дальнейшем без о. Сааремаа) показана в таблице 2 «а» — деньги в сер. талерах, «b», «c», «d» — соответственно рожь, ячмень и овес в бочках, «e» лен в лисфунтах и «f» — сумма в сер. талерах). Из данных этой таблицы видно, что в течение половины века стационарная подать была увеличена более, чем в два раза. Особенно

крутой подъем наблюдается между 80-ым и 90-ым годами XVII века. Основную долю в требовании составляло зерно. Распределение назначенного налога между Рижским, Кокнезеским, Тартуским и Пярнуским уездами показывает табл. 3 (в сер. талерах).

В государственных расчетах стационарная подать учитывалась как налог с имений, но на самом деле ее плательщиками были крестьяне.

Начиная с 1639 г. стационарная подать взималась с урожая предыдущего года. Однако скоро нашли возможным увеличивать требуемые суммы путем взимания этого налога вперед. Данные об этом приведены в таблице 4 («а» — деньги в сер. талерах, «b», «с», «d» — соответственно рожь, ячмень, овес в бочках, «е» — сено в охапках, «f» — общая сумма в сер. талерах). Выясняется, что больше всего требовали денег и зерна вперед в период 1660—1670 гг. С другой стороны, назначенная сумма стационарной подати уменьшалась за счет освобождения некоторых гектаров. Данные об этом (в сер. талерах) приведены в таблице 5.

Данные о реальных поступлениях стационарной подати в государственную кассу представлены в таблице 6 (а — деньги в сер. талерах, «b», «с», «d» — соответственно рожь, ячмень, овес в бочках, «е» — сено в охапках, «f» — лен в лисфунтах, «g» — всего в сер. талерах и «h» — % от всех доходов государства в Лифляндии. Самая низкая точка в динамике поступлений в 1636 г. вызвана переходом к новой системе в расчетах (с урожая предыдущего года). Война в 1656—1661 гг. является причиной резкого уменьшения суммы поступлений. В послевоенные годы доходы государства от стационарной подати выросли в основном за счет ее взимания вперед и колебались уже между 70 000 и 80 000 сер. талерами в год. К 1665 году первоначальный эффект этого был исчерпан и от стационарной подати получали примерно такие же суммы, как в конце 40-ых в начале 50-ых годов. После чрезвычайно плохого 1671 года шведское государство получало в Лифляндии за счет стационарной подати обычно более 60 000 сер. талеров в год. Особенно резко поступления от этого налога увеличились в начале 90-ых годов (уже более 100 000 сер. талеров). Рекордным стал 1694 г., а потом свое влияние оказал уже урожаем и великий голод в 1695—1697 гг.

В структуре стационарной подати поступления денег и зерна были более-менее пропорциональными, но иногда встречались и значительные диспропорции (1659—1660, 1677—1678 гг. и др.). Очень неравномерно давали государству сено.

До начала войны в 1656 г. поступления от стационарной подати составляли обычно 20% от всех доходов государства в Лифляндии. Во время войны и перемирия удельный вес ее был даже менее чем 10%, а 1660-ые годы размеры стационарной подати колебались около 30% и в 1670-ые годы — 20%. В 1680-ые годы в

связи с общим увеличением доходов государства от редуцированных имений доля стационарной подати была примерно 10%.

Если мы попытаемся вычислить, какая доля доходов от одного гака шла на уплату этого налога, то за основу надо принять учетную величину гака по ревизии 1690 г. — 60 риксталеров чистого дохода после отчисления семенного зерна и хлеба для крестьянской земли. Так как размер стационарной подати с одного гака был в то время 19 сер. талеров (9½ риксталеров), то это составляло 15,8% от доходов с одного гака. Но если мы будем считать ценой бочки ржи и ячменя не 1 риксталер, а ценой бочки овса не ½ риксталера, а обычную цену (бочка ржи и ячменя — 3 сер. талера, бочка овса — 1⅛ сер. талера), то удельный вес стационарной подати уменьшится на 8,4%.

То, что своевременная уплата рассматриваемого налога все-таки была связана с некоторыми трудностями, доказывает наличие задолженности. Данные об этих долгах приведены в таблице 7 («а» — деньги в сер. талерах, «b», «с», «d» — соответственно рожь, ячмень и овес в бочках, «е» — сено в охапках, «f» — всего в сер. талерах). Выясняется, что в начале периода до 1642 г. наблюдается тенденция к уменьшению задолженностей. Значительное увеличение их произошло в начале 1650-ых годов, а особенно во время войны 1656—1661 гг. В 1661 г. на основе королевской резолюции было погашено 177 245 сер. талеров, но после этого долги опять начали довольно быстро расти. В период 1676—1690 гг. они колебались от 10 000 до 15 000 сер. талеров. В начале 1690-ых годов долги уменьшались, несмотря на то, что общая сумма стационара значительно росла.

STATION IN LIVLAND IM XVII JAHRHUNDERT

H. Piirimäe

Resümee

Der vorliegende Aufsatz stellt sich die Aufgabe, mittels historisch-statistischer Untersuchungen die Höhe der ständigen und hauptsächlichlichen Staatssteuer im XVII. Jahrhundert in Livland, der Station, festzustellen, wobei folgende Fragen aufgestellt werden: wie groß war die festgesetzte Norm der Steuer, wie hoch war der erhoffte Gesamtbetrag, wieviel davon tatsächlich einkam, und wieviel in Geld, Getreide, Heu and anfangs auch in Flachs erhalten wurde. Als Quellen dienten dabei die im Staatlichen Zentralarchiv

der Estnischen SSR befindlichen Rechnungsbücher des schwedischen Reiches (Hauptbücher, Journale, Spezialrechnungen), die statistisches Material in großer Menge enthalten. Bis zu dieser Zeit haben fast alle Autoren, die Beispiele über die Höhe der Staatssteuern angeführt haben, die den Hauptbüchern entnommen, welche die Station in einigen Jahren in der festgesetzten, in den anderen nur in der geforderten Summe zeigen, das faktisch Eingelaufene aber nicht anführen. Auch die vom lettischen Historiker E. Dunsdorf gegebenen Daten, die außerdem nur einzelne Bestandteile, aber nicht den Gesamtbetrag der Steuer charakterisieren, übertreffen bis zu einem gewissen Grade die faktischen. Um die zu Anfang der Arbeit gestellten Fragen zu beantworten, mußten auf Grund der Kontobücher großen Arbeitsaufwand erfordernde Berechnungen gemacht werden.

Die Station od. die Einquartierungsteuer wurde in Livland im Jahre 1630 eingeführt, als Schweden im Jahre 1629 im Waffenstillstand von Altmark die Herrschaft über Livland gewonnen hatte. Diese Steuer trat anstelle der Kontributionen, die in den 1620er Jahren Livland auferlegt wurden, als das schwedische Heer es schon erobert hatte. Die Höhe der Station wurde anfangs auf 3 Tonnen Roggen, 3 Tonnen Gerste, 2 Tonnen Hafer und 2 Parmas Heu pro Haken festgesetzt. Da es sich als unmöglich erwies, eine so hohe Steuer einzutreiben, wurde sie in den nachfolgenden Jahren gesenkt, so daß ihre Höhe im Jahre 1636 2 Tonnen Roggen, 2 Tonnen Gerste, 1 Tonne Hafer und 1 Parmas Heu (das letztere konnte durch 1 Reichstaler sogenanntes Heugeld ersetzt werden) betrug. In den folgenden Jahren ist der Steuerbetrag mehr oder minder ständig gestiegen. Das war vor allem durch das Anwachsen der Hakenzahl infolge der neuen Hakenrevisionen zu erklären, aber die je Haken einzufordernde Steuer wuchs auch infolge der Vergrößerung von Balken- und Schießgeldern, durch eingefordertes zusätzliches Getreide, direkt erhöhtes Heugeld u. ä. Die festgesetzte Höhe der Station in Livland (hier und weiterhin ohne die Insel Saaremaa (Ösel)) wird in der Tabelle 2 angeführt (a — Geld in Silbertalern, b, c, d — entsprechend Roggen, Gerste und Hafer in Tonnen, e — Flachs in Liespfunden und f — der Gesamtbetrag in Silbertalern). Aus dieser Tabelle geht hervor, daß im Laufe etwa eines halben Jahrhunderts die Station mehr als ums Doppelte vergrößert wurde. Besonders rapid war der Anstieg um die Wende der 80er Jahre zu den 90er. In der Zusammensetzung der eingeforderten Station bildete Getreide den Hauptteil. Die Verteilung der Station (in Silbertalern) an die Kreise Riga, Koknese, Tartu und Pärnu ist aus der Tabelle 3 zu ersehen. Die Station war den Gütern als Abgabe angerechnet, in Wirklichkeit wurde sie von den Bauern beglichen.

Vom Jahre 1639 an mußte die Station von der vorjährigen Ernte eingefordert werden. Bald wurde die verlangte Summe ver-

größert, indem man anling, sie von der diesjährigen Ernte fürs nächste Jahr einzufordern. Die Höhe der im voraus eingeforderten Station ist aus der Tabelle 4 zu ersehen (a — Geld in Silbertalern, b, c, d — entsprechend Roggen, Gerste und Hafer in Tonnen, e — Heu in Parmasen und f — der Gesamtbetrag in Silbertalern). Es stellt sich heraus, daß die größten Mengen Geld und Getreide im Zeitraum 1660—1670 im voraus eingefordert wurden. Andererseits kommt auch die Verringerung der Station infolge der Entlastungen vor, die aus der Tabelle 5 (in Silbertalern) zu ersehen ist.

Eine Übersicht über das faktische Einlaufen der Station wird in der Tabelle 6 gegeben (a — Geld in Silbertalern, b, c, d — entsprechend Roggen, Gerste und Hafer in Tonnen, e — Heu in Parmasen, f — Flachs in Liespfunden, g — der Gesamtbetrag in Silbertalern und h — das Verhältnis zu allen Einnahmen in Livland in %). Der Tiefstand im Jahre 1639 läßt sich durch den Übergang zum neuen System (die Berechnung und Begleichung der Steuer von der vorjährigen Ernte) erklären. Der Krieg in der Jahvastu Balti riikidega langes. Viimased Läti, Soome ja Eesti välisren 1656—1661 hatte ein plötzliches Absinken des eingelaufenen Stationsbetrags zur Folge. Nach dem Krieg wuchs der einlaufende Gesamtbetrag hauptsächlich infolge der im voraus eingeforderten Station, und das Realeinkommen des Staates aus dieser Steuer schwankte schon zwischen 70 000—80 000 Silbertalern. Im Jahre 1665 hatte die Einforderung im voraus offenbar keinen Effekt mehr, und der eingelaufene Steuerbetrag war etwa so groß wie Ende der 1640er Jahre und Anfang der 1650er Jahre. Nach dem außerordentlich schweren Jahr 1671 kam die Station gewöhnlich in Höhe von mehr als 60 000 Silbertalern ein. Besonders rapide stieg der eingekommene Steuerbetrag Anfang der 1690er Jahre (mehr als 100 000 Silbertaler im Jahre). Ein Rekordjahr war in 1694. In der Folgezeit trat schon die Wirkung der Mißernte und der großen Hungersnot (in den Jahren 1695—1697) ein.

Die Zunahme und die Verminderung der eingelaufenen Geld- und Getreidemengen in der Zusammensetzung der Station waren mehr oder minder proportional, obgleich auch ziemlich große Abweichungen vorkamen (1659—1660, 1677—1678). Sehr große Abweichungen sind in der Heulieferung festzustellen.

In der Zeit vor dem Kriegsanfang i. J. 1656 bildete die Station gewöhnlich etwa 20% des Realeinkommens in Livland. Zur Zeit des Krieges und Waffenstillstandes in den Jahren 1656—1661 sank der Anteil der Station sogar auf weniger als 10% herab, aber in den 1660er Jahren schwankte er um 30% und in den 1670er Jahren wieder um 20%. Sprunghaft verringerte sich der Anteil der Station von den 1680er Jahren an, als er gewöhnlich um 10% schwankte. Das wurde durch das rapide Anwachsen der Staatseinnahmen infolge der Reduktion verursacht.

Wenn man errechnen will, wie großer Teil der Einnahmen pro

Haken zur Begleichung der Station verwendet wurde, kann man sich auf die Bestimmung der Hakengröße vom Jahre 1690 stützen — 60 Speziesreichstaler Reingewinn, nachdem das Saatgut und das Getreide zum Unterhalt des Bauerngesindes abgezogen worden waren. Da die festgesetzte Maximalgröße der Station auf 19 Silbertaler ($9\frac{1}{2}$ Reichstaler) pro Haken gestiegen war, sollte die Station 15,8% vom Einkommen pro Haken ausmachen. Wenn man die Getreidepreise nicht 1 Reichstaler für Roggen- und Gerstetonne und $\frac{1}{2}$ Reichstaler für Hafertonne rechnet, sondern die üblichen Preise (Roggen und Gerste 3 Silbertaler pro Tonne und Hafer $1\frac{1}{8}$ Silbertaler pro Tonne) berücksichtigt, steigt der Anteil der Station auf 8,4%.

Die entstandenen Schulden zeigen, daß die Begleichung der Station doch Schwierigkeiten bereitete. Eine Übersicht über die Höhe der stationären Schulden in Livland gibt die Tabelle 7 (a — Geld in Silbertalern, b, c, d — entsprechend Roggen, Gerste und Hafer in Tonnen, e — Heu in Parmasen, f — der Gesamtbetrag in Silbertalern). Aus der Tabelle folgt, daß vom Anfang der Periode bis zum Jahre 1642 eine Tendenz zur Verringerung der Schulden zutage tritt. Ziemlich stark vergrößerten sich die Schulden Anfang der 1650er Jahre, besonders aber während des Krieges 1656—1661. Im Jahre 1661 wurden wohl gemäß der königlichen Resolution 177 245 Silbertaler Schulden erlassen, aber danach stiegen sie wieder schnell an. Im Zeitabschnitt 1676—1690 schwankten die Schulden gewöhnlich zwischen 10 000—15 000 Silbertalern. In den 1690er Jahren ist eine Verringerung der Stationsschulden festzustellen, obgleich der einzutreibende Stationsbetrag zur gleichen Zeit in bedeutendem Maße vergrößert worden war. Offensichtlich handelt es sich dabei um ein gewisses Wachstum in der Tragfähigkeit des Landes.